

PİVOLKA

Mart 2012 | Yıl: 7 | Sayı: 21

Toumaï ve Yaratıcılık

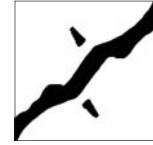
Fransız paleoantropolog Michel Brunet'nin 2001 yılında Afrika'nın Djurap çölünde keşfettiği kafatası fosili, bugüne kadar bilinen en eski hominid (insanimsi) olarak tanımlanmaktadır. Yaşının yaklaşık 7 milyon yıl olduğu düşünülen bu hominide, yerel halkın kullandığı Goran dilinde "yaşam umudu (hope of life)" anlamına gelen *Toumaï* adı verilmiştir. Uluslararası bir araştırma takımı ise 1997 yılından beri Etiyopya'nın Afar bölgesinde yaptıkları kazı çalışmalarında, bu bölgede yer alan Herto kasabasında bugünkü modern insanın atası olarak tanımlanan Homo Sapiens türüne ait kafa taşı fosillerini ortaya çıkarmıştır. "Herto kafatasları (Herto skulls)" olarak adlandırılan bu fosiller, 160.000 yaşındadır.

Bugüne kadar bulunan en eski hominid olma unvanına sahip *Toumaï* ile *Herto* kafatasları ve bugünkü modern insan arasında milyonlarca yıllık bir zaman dilimi bulunmaktadır. İnsanın moderniteye tam olarak ne zaman geçiş yaptığı konusunda biliminsanları halen net bir fikre sahip olmasalar da, milyonlarca yıl süren evrimleşme sürecinde modern insan karnını doyurmanın yollarını bularak hayatta kalmış, çeşitli amaçlarla kullanmak için aletler icat etmiş, dil geliştirerek iletişim kurmuş, sanatla ilgilenmiş ve bilimle evrim sürecine devam etmiştir.

Milyon yıllardan sonra evrim sürecinin, bilim ve teknolojiadaki ilerlemeyle daha da hızlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Geçmişten günümüze yaratıcılığına hiçbir zaman engel konulamayan insan, evrenin uçsuz bucaksız tarihi boyunca sahip olduğu *bilinç* sayesinde kendini bir adım daha ileri götürmenin her zaman bir yolunu bulmuştur.

Wright kardeşlerin yaşam hikayesine baktığımızda, insanın nasıl kanatlanıp uçabildiğine ve yaratıcılığı sayesinde sadece karada değil gökyüzünde de hakimiyet kurabildiğine bir kez daha şahit oluyoruz. Edebiyat eserleri ise, sadece varolanla değil kurguladığı ile de bambaşka bir dünya yaratabilen insanı gösteriyor bize.

Şimdilik *Toumaï* ile başlayan insanlık tarihinde, insanın önüne geçemediği ve bu nedenle de yaratıcılığını daima zorladığı olgu ise "ölüm"dür. Bambaşka bir dünyada yaşamını sürdürmüş olan *Toumaï* gibi ölümsüz olmak istemiştir her insan. Bu nedendir ki mumyalama teknikleri gibi birçok yol denemiştir. PİVOLKA'nın 21. sayısı, tüm bunları yeniden düşünmemize yol açacak örnekler sunarken bir yandan da müzik ve bilim ilişkisini tartışmaya açarak insanın yaratıcılığını bir kez daha vurgulamaktadır.

Yayın Yönetmeni
Zuhal Yeniçeri

Yardımcı Yayın Yönetmenleri
Doğan Kökdemir
Okan C. Çırakoğlu

Danışma Kurulu
Gülce Coşkun
Timur Karaçay
Nil Korkut Naykı
Nesrin Hisli Şahin
Mete Yaman

Yayın Kurulu
Gülçin Akbaş
Ahmet Z. Aksoy
G. Ceren Güneş
Deniz Ekşi
Leman Korkmaz
Bahar Muratoğlu
S. Utku Sayyidan
İlke Sonad

21

İçindekiler...

Toumaï ve Yaratıcılık	Z. Yeniçeri	1
Ulusal Kimliğin Semboller ve Erovizyonla Temsili	L. Korkmaz	2
İhsan Oktay Anar'ın <i>Ama!</i> ındaki Gerçeklik Arayışları	Y. Dirmit	6
Kuşlar Uzun Bir Süre Süzülerek Uçabiliyorsa...	O. C. Çırakoğlu	8
Mumya Sanatı	G. Akbaş	12
Müzik Bilimi ve Yaratıcılık	G. Coşkun	14
Üniversite Eğitimi ve Eleştirel Düşünme	D. Kökdemir	16

ULUSAL KİMLİĞİN SEMBOLLER VE EROVİZYONLA TEMSİLİ

Leman Korkmaz
lemankorkmaz@yahoo.com
ELYADAL

Birçok bilim dalı, insanı, insan davranışlarını, düşüncesini ve duygularını mercek altına almış ve merak ettikleri insan doğasına ilişkin sordukları sorulara değişik yaklaşımlarla cevap bulmaya çalışmıştır. Ancak günümüzde, bireyle ilgili sorulara yanıt arayan bilim dallarının, bireyi 'sosyal kimliğinden' yani içinde yaşadığı toplumdan, vatandaşı olduğu ülkeden ya da milliyetinden bağımsız olarak ele almanın eksik bir yaklaşım olacağı görüşünde birleştikleri söylenebilir. Çünkü yapılan çalışmalar bireysel özelliklerimizin yanı sıra, doğduğumuz anda bize verilen sosyal kimliklerin (cinsiyet, etnik kimlik gibi), hem kendimizi tanımlamamızda hem de başkalarının bizi tanımlamasında ve bize karşı davranışlarında -olumlu ya da olumsuz- etkin rol oynadığını göstermektedir (bkz. Tajfel ve Turner, 1979). Bu nedenle birey ve toplum arasındaki ilişkiye dikkat çeken ulus, devlet, millet, milli duygular ve sosyal kimlik gibi konular; politika, sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi pek çok değişik disiplin tarafından ele alınıp incelenmiştir. Birey ile millet ve/veya devlet arasındaki ilişkiye, içinde yaşadığımız toplumdan sıyrılıp daha genel, farklı ve sorgulayan bir bakış açısıyla baktığımızda çoğu zaman farkında bile olmadığımız, çok ilginç soruların varlığı ortaya çıkacaktır.

Bir milletin vatandaşları bayraklarına veya milli marşlarına saygısızlık yapılmasını neden kabul edemezler? Uluslararası spor müsabakalarında birinci olan ülkenin vatandaşlarının, kişisel bir kazanç ya da başarı söz konusu değilken, hissettiği gurur nasıl açıklanabilir? Yabancı bir ülkede kendi ülkesinden gelen biriyle karşılaşan kişilerin yüzünde oluşan gülümse ya da zafere ulaşan bir atletin ülkesinin bayrağı göndere çekilirken, ülkesi adına hissettiği kıvanç ve iftiharın sebebi nedir? Bunun gibi sorular bu bağlamda verilebilecek örneklerdir. Bu çalışmada yukarıda sorulan sorular ulus, ulusal kimlik, ulusal semboller gibi kavramlar üzerinde durularak yanıtlanmaya çalışılacaktır. Ayrıca ulusal kimliğin bir sonucunun kendi grubunu (üyeyi olunan ulus) diğer gruplarla (diğer uluslar) karşılaştırmak ve kıyaslamak olduğu (Taylor ve Moghaddam, 1994) ve ulusların kendilerini Erovizyon yoluyla ortaya koydukları görüşlerinden yola çıkılarak Eurovizyon kapsamlı olarak ele alınacaktır.

Öncelikle temel kavram tanımları üzerinden gidebiliriz. "Biz ve diğerleri" ayrımını yapmamıza neden olan ulus tanımıyla başlamak yerinde olacaktır. Anthony Smith'e göre (1991) ulus, tarihsel geçmişi olan toprakları, söylence ve efsaneleri, tarihsel hatıraları, kültürü, ekonomiyi, yasal hak ve sorumlulukları paylaşan insan topluluğudur (akt. Geisler, 2005). Kedourie (1992) ulus kavramını 19. yüzyılın yeni bir icadı şeklinde tanımlamıştır. Ulus tanımı Karl Deutsch (1966) tarafından daha işlevsel bir yaklaşımla yapılmıştır. Deutsch'a göre bir ülkenin vatandaşı olarak, bizimle aynı ulustan gelen kişilerle, daha iyi anlaşır ve daha rahat iletişim kurabiliriz çünkü bu kişilerle yaşantılarımız daha benzerdir ve paylaşımlarımız daha çoktur. Dolayısıyla bu durum 'bütünlüğü ve homojenliği olan bir grup ve diğerleri'nin oluşumuna yol açarak ulus kavramının

ortaya çıkmasına sebep olur (akt. Triandafyllidou,1998). Dünyadaki yönetim sistemleri de genellikle ulus-devlet sistemine dayandığından, yukarıda bahsedildiği gibi, kişilere karşı algımız genellikle "kendi ulusumuzdan olanlar" ve "yabancılar" şeklinde olur. Bu bağlamda ulusal kimlik ise vatandaşlık duyguları ya da aidiyet hissi olarak tanımlanmıştır (Connor, 1978). Bu da bireysel kimlik ve sosyal kimlik arasındaki yakın ilişkiyi oluşturan ulus/millet kavramına işaret etmektedir (akt. Triandafyllidou, 1998).

Görüldüğü gibi pek çok kuramcı ulusu farklı şekillerde tanımlamıştır. Ancak hepsi grup içindeki kişilerin kendilerini diğerlerinden farklı görme, ayırma arayışı nedeniyle diğer ulusların varlığının gerekliliği konusunda uzlaşmışlardır. Her ulus kendi özerkliğini ve teklifini, kendini diğer uluslarla karşılaştırarak kanıtlamaya çalışır. Kültürel özellikler, dil, gelenekler, tarihsel toprak bütünlüğü "biz" ve "diğerleri" ayrımını bir ulus olarak somut bir şekilde yapmamızı sağladığı ve aidiyet hissini güçlendirdiği için önem taşır (Triandafyllidou, 1998).

Bu noktada ulusal sembollerden bahsetmek yerinde olacaktır. Ulusal semboller; bayrak, milli marş ve milli bayramlar gibi ulusal benliği hatırlatan işaretlerdir. Diğer bir deyişle, Smith'in de (1991) bahsettiği gibi, ulusal semboller Milliyetçilik-Ulusçuluk kavramının soyutluğuna, somut bir anlam ve görünürlük katarlar (akt. Geisler, 2005). Dolayısıyla bir ülkenin bayrağını yakmak demek -bayrak sembolik anlamda o ülkeyi temsil ettiğinden- o ülkenin varlığına, bütünlüğüne, bağımsızlığına karşı protesto anlamını da içerir. Bu durumda, ulusal sembollerin pek çok kişide uyandırdığı güçlü duyguların, bu sembollerin sahip olduğu temsil özelliğiyle -milli marşların ülkelerin bağımsızlığını temsil etmesi gibi- açıklanabileceği söylenebilir (Geisler, 2005).

Smith (1991) ulusal sembollerin sadece bayrak, milli marş, savaş anıları, geleneksel kıyafetler ve benzeri olmadığı, o ulusun üyeleri tarafından paylaşılan eğitim uygulamaları, hukuksal düzenlemeler, ülke vatandaşlarının davranış şekilleri gibi pek çok ayırt edici özelliğin de ulusal sembol olarak kabul edilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Bu örnekler, ulusal olaylar, o ülkenin kültürel ürünü olan müzik, güzel sanatlar, sinema, teknolojik gelişmeler vb. olarak kuşkusuz çoğaltılabilir. Örneğin, 11 Eylül'de, resmi olmasa da, Amerika'yı temsil eden Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırının etkisi ulusal sembollerin aslında ne kadar geniş bir perspektifte ele alınabileceğinin göstergesidir (akt. Geisler, 2005).

Yukarıda bahsedilen açıklamaları -kültürel unsurların, dil, sanat, din ve geleneklerin ulusal kimliğimizi tanımlamamızda önemli rollere sahip olduğu- ve ulusal sembollerin daha geniş açıdan ele alınması gerektiği görüşlerini göz önünde bulundurarak, müziğin ulusal kimliğimizi tanımladığı görüşünü ve ulusların kendilerini Erovizyon yoluyla ortaya koydukları iddialarını nasıl değerlendirebiliriz? Yazının devamında bu soruya yanıt aramak amacıyla,

ulusal kimlik, müzik ve Erovizyon kavramları üzerinde durulacaktır.

Pettan (1998, s. 910), müziğin bazı durumlarda bir silah olarak kabul edilebileceğini söylemiştir (akt. Mavra ve McNeil, 2007). Mavra ve McNeil'in (2007) yaptığı araştırma Hırvatistan'da popüler ve folk müziğin özellikle Balkanlar'da yaşanan sıkıntılı dönemlerde ve Hırvatistan'ın bağımsızlık mücadelesi verdiği yıllarda halkın sadakatini sağlanması ve umudunu kaybetmemesi için etkili bir araç olarak kullanıldığını göstermiştir. Diğer bir deyişle yapılan çalışma, sosyal ve politik olarak provakatif doğasıyla müziğin, siyasal ve ulusal amaçlara ulaşmak için temel bir araç olarak kullanılabilirliğini ortaya koymuştur.

Kuşkusuz Erovizyon'un yukarıda bahsedilen şekliyle kışkırtıcı ve provakatif bir araç olması söz konusu değildir. Fakat Erovizyon pek çok ülkenin toprak bütünlüğünü sağladığı modern dünyada müzik-politika ilişkisinin şekil değiştirmiş, evrimleşmiş hali olabilir mi? Erovizyon'un sadece bir şarkı yarışması olarak ele alınması gerektiği ve politik bir yanının olmadığı iddiası kuşkusuz pek çok kişi tarafından kabul görmeyecektir. Ancak Erovizyon ve siyaset, Erovizyon ve sosyal kimlik ilişkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için Erovizyon ve Erovizyon tarihi ilgili araştırmaların incelenmesi yerinde olacaktır.

Erovizyon 1956 yılından beri her yıl Avrupa ülkeleri arasında düzenlenmektedir. İlk kez San Remo Şarkı Festivali'nde 7 ülkenin katılımıyla gerçekleşmiş olan bu yarışmaya şu anda 40'ın üzerinde ülke katılmaktadır. Dünyanın en uzun süreli şarkı yarışması olan Erovizyon bugün 400 ile 600 milyon kişi tarafından izlenmektedir. Eurovizyon tarihi boyunca farklı oylama sistemleri kullanılmıştır. Oylama 1997 yılına kadar uzman jüri tarafından yapılmıştır fakat 1997'den bu yana tele-oylama sistemine geçilmiştir. Bu sistem katılan ülkelerin, seyircilerin oy kullanması için verdikleri telefon numaralarını, izleyicilerin istedikleri sıklıkta arayarak oy vermesi esasına dayanır. Ülkeler kendilerine oy veremezler.

2004 yılında yüksek katılım sebebiyle iki aşamalı sisteme geçilmiştir ve düşük puan alan ülkeler yarı finalde elenmiştir. Kazanan ülke bir sonraki yılda Erovizyon'a ev sahipliği yapar. Her ülke sadece katıldığı şarkıyla değil Erovizyon süresince yayımlanan reklamlarla da kendi ülkesini tanıtır (Gatherer, 2006). Diğer bir deyişle, uluslar kendi

ulusal kimliklerinin farklı ve kendine özgü yanlarını sunarak ulusal kimliğinin diğer devletler önünde temsilini sağlarlar. Oy kullanma sistemi katılan ülkelerin birbirlerini oylaması esasına dayandığından taktiksel ve politik gerekçelerin oy verme sürecini etkilediği düşüncesi Erovizyon tarihi kadar eskiye dayanmıştır. Bu iddia pek çok araştırmacı tarafından irdelenmiş ve ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Bazı araştırmacılar Erovizyon'u Avrupa'nın uluslar-üstü (Avrupalı olmak uluslar-üstü bir oluşum olarak düşünülmüştür) bir bütünlük olduğu ve Erovizyon'un Avrupa'nın kimliğini yansıttığı yaklaşımıyla ele almış ve incelemiştir. Bu yaklaşımla batı ülkelerinin özellikle komşu oldukları ülkeleri olumlu yönde değerlendirecekleri hipotezini kurmuşlardır. Ortaya çıkan sonuç Batı Avrupa'da böyle bir eğilim olmadığı ama Doğu Avrupa ülkelerinde, özellikle Baltık Devletleri ve Balkan Bloğu ülkelerinde birbirlerini olumlu değerlendirme, yani birbirlerine oy verme eğilimi olduğu yönündedir (Raaum, 2006; Gatherer, 2006). Raaum (2006) bunun nedenini Doğu Avrupa'da ulusal kimliğin harita üzerindeki sınırlardan daha geniş olmasıyla bağlamıştır. Örneğin; Sovyet rejiminin yıkılmasıyla birlikte Baltık ülkeleri bölünmüş; ancak tam bir ulusal ayrıma gitmemişlerdir. Dolayısıyla bir ülke komşu olduğu ülkeye oy verirken aslında kendisinden çok farklı olarak düşünmediği, yani 'diğerleri' kategorisine koymadığı bir ülkeye oy vermektedir. Bunun da 'Ulusal kimlik-Erovizyon' ilişkisine işaret ettiği söylenebilir.

Spierdijk ve Vellekoop (2006) seçim sisteminde politik önyargı olup olmadığını anlamak amacıyla ülkelerin coğrafi, dinsel, kültürel yapılarını değişken olarak ele almış ve istatistiksel analizlerle bu soruya yanıt aramıştır. Yunanistan ve Kıbrıs 1993-2003 yılları arasında birbirlerine en yüksek puanları vermişlerdir. Bu sonuç coğrafi yakınlığın verilen oylarda büyük ölçüde etkili olduğunu gösterebilir, fakat diğer bir etken olarak iki ülkenin kültür ve dil benzerlikleri benzer müzik zevklerine neden olmuş olabilir. Bu noktada söz konusu değişkenler kontrol altında tutulduğunda dil ve kültür benzerliği olan ülkelerin birbirlerinin şarkılarını bazen beğendikleri bazen de hoşlanmadıkları gerçeği ortaya koyulmuştur. Ancak Fenn ve arkadaşları (2005) yalnızca coğrafi yakınlığın değil, tarihsel ve kültürel bazı nedenlerin de oy verme sürecini etkilediğini söylemiştir. Ayrıca Gatherer (2006), oylamadaki diğer bir faktörün bir ülkenin politik davranışlarına karşı diğer ülkelerin verdik-

Şekil 1. Erovizyon Şarkı Yarışması amblemi

Not. Yukarıdaki amblem 2004 yılından yani İstanbul'daki yarışmadan bu yana kullanılmaktadır. Bu amblemin özelliği "V" harfi yerine kullanılmış olan kalbin içine kazanan ülkenin bayrağının konulmasıdır. Bu da bu yazıda bahsedilen ulusal kimlik, ulusal semboller ve ulusal varlığımızı farklı şekillerde ortaya koyma kavramlarıyla doğrudan ilişkili olabilir.

leri oylarla bu davranışa karşı tutumlarını göstermesi olabileceğini söylemiştir.

Ayrıca tüm ülkeler ele alındığında, din de anlamlı bir değişken olarak bulunmamıştır. Ancak Kıbrıs, İzlanda, İrlanda, Letonya, İngiltere gibi bazı ülkelerin dine göre oy vermekte olduğu gözlenmiştir. Ayrıca görülen odur ki, 1997-1998 yıllarında tele-oylama sistemine geçilmesiyle dinin oylar üzerindeki etkisi de artmıştır. Bu sonuçlar bazı ülkelerin ve ülke vatandaşlarının ulusal kimliklerini tanımlamada dini önemli bir unsur olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir.

Haan ve arkadaşları (2005), 1996'ya kadar devam etmiş olan jüri oylaması sisteminin 1997'de gelmiş olan tele-oylama sisteminden daha nesnel olduğunu ve şarkı kalitesiyle ilgili olmayan faktörlerin jüri oylaması sisteminde tamamen olmasa da, yenisine nazaran daha az etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır (akt. Spierdijk ve Vellekoop, 2006). Bu sonuç 1997 yılıyla beraber vatandaşlık ve milli duyguların daha çok Erovizyon'da temsil edildiği fikrini de beraberinde getirmektedir.

Avrupa'da yaşayan Türklerin özellikle 1997-1998 yıllarında tele-oylama sistemine geçilmesiyle Türk şarkılarına oy vermeleri yukarıda bahsedilen fikri destekleyen bir durumdur. Bu oylara vatansever oylama (patriotic voting) ismi verilmiştir. Türk popülasyonu yaşanan göçler nedeniyle pek çok Avrupa ülkesinde (Belçika, Avusturya, Fransa, Almanya vb.) 37.000'in üzerindedir (Report of the Independent Commission, 2004). Bu popülasyon Erovizyon'da Türkiye'nin söz konusu ülkelerden yüksek oy almasına neden olmuştur. 1996'ya kadar jüri tarafından yapılan oylamalarda, Türkiye'ye verilen oyların, bu ülkelerdeki Türk nüfusundan bağımsız olması da bu görüşü destekler niteliktedir (Gatherer, 2006; Spierdijk ve Vellekoop, 2006). Türkiye'ye verilen oyların 1998 öncesi ve sonrasında, bazı Avrupa ülkelerindeki Türk nüfusundan nasıl etkilendiği Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. 1998 Öncesi ve Sonrası Türkiye'ye Verilen Oylar (Spierdijk ve Vellekoop, 2006)

Oy Veren Ülke	Oy Verilen Ülke	Averaj Önyargı	
		1998 öncesi	1998 sonrası
Avusturya	Türkiye	0.8	1.4
Belçika	Türkiye	0.9	3.0
Danimarka	Türkiye	0.5	1.0
Fransa	Türkiye	0.0	4.6
Almanya	Türkiye	0.8	6.4
Hollanda	Türkiye	0.2	3.1
İsveç	Türkiye	1.0	0.0
İsviçre	Türkiye	2.3	1.7
İngiltere	Türkiye	0.5	-1.3

Ayrıca, Kıbrıs 2003 yılına kadar (Türkiye'nin birinci olduğu yıla kadar) Türkiye'ye oy vermemiştir. Bu da verilen oylarda politik etkenlerin rol oynadığına ve ulusal duyguların verilen oylar üzerinde etkisi olabileceğine bir kanıt olarak sunulabilir. Diğer bir bulgu göstermiştir ki ulusal kimlik kavramı -biz ve diğerleri- sosyal, politik, ekonomik

kriz dönemlerinde kişi için daha dikkat çekici ve belirgin hale gelmektedir. Bu dönemlerde vatandaşlarda "diğer uluslara karşı bir olma" duygusu artmakta ve bu duygular kişinin aidiyet hissini artırdığından kriz dönemini atlama konusunda önemli rol oynamaktadır (Triandafyllidou, 1998). Türkiye'nin Eurovizyon'a katılımı bu görüşü destekler bir örnek olarak verilebilir. Türkiye ilk kez 1975 yılında çok zorlu bir dönem olan Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ardından bu yarışmaya katılmış ve heyecanla bu yarışmaya odaklanarak, yaşanan zorlu dönemde pek çok sıkıntıyı unutulmuş. (Wikipedia).

Toksöz (2011), Erovizyon'un Türkiye'nin ve diğer ülkelerin ulusal kimliğini ortaya koyduğu uluslararası bir platform olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda, Erovizyon ve ulusal kimlik temsili ilişkisine dikkat çeken, 1984 yılında Lüksemburg'da gerçekleşen ilginç bir olaydan bahsetmek yerinde olacaktır. Yarışmada ev sahibi ülke, Türkiye'yi Arap müziği ve fesli erkekleri kullanarak tanıtmış ve bu durum Türkiye'de skandal başlığı ile 'Türkiye'nin Arap müziği ve fesle tanıtlamayacağı' şeklinde haberleştirilmiştir. Milliyet gazetesinin (1984) ilgili haberinde Dış İşleri Bakanlığı'nun olayla ilgili olarak Avrupa Yayın Birliği'ne kinama yazısı göndereceği belirtilmiştir.

Türkiye'nin hem doğu hem de batı öğelerini 'kimliğinde' ve 'müziğinde' barındıran çok kimlikli/çok kültürlü bir ülke olduğunu söyleyen Toksöz (2011) yarışmaya katıldığı ilk yıllarda Türkiye'nin *Batılı* yönüne dikkat çekmek amacıyla şarkılarda daha çok batı öğelerini kullandığını söylemiştir. Yazara göre, 1980'lerde başlayan özgürleşme ve özellikle 1990'larda özel kanalların kurulması ile doğu ve batı öğelerinin birleştiği yeni sesler (sound) şarkılarda yer almaya başlamış ve bu da Türkiye'ye başarıyı getirmiştir. Doğu ve batı öğelerinin yer aldığı "Dinle" şarkısıyla Şebnem Paker 1997 yılında üçüncü olmuş; 2003 yılında Sertap Erener "Everyway That I Can" şarkısı ve Topkapı sarayında çekilen harem hayatının canlandırıldığı görüntüler içeren video klibi ile Türkiye'yi birinciliğe taşımıştır. Doğu ve batının sentezi olan "Düm Tek Tek" şarkısı ile Hadise dördüncü olurken, nu metal müzik tarzını benimsemiş olan Manga grubu 2010 yılında ney, darbuka seslerinin ayırt edildiği, doğu ritim ve melodilerinin yer aldığı şarkılarıyla ikinci olmuşlardır (Toksöz, 2011). Diğer bir deyişle, Toksöz 1997 sonrasında Türkiye'nin Erovizyon'daki başarısını vatansever oylara değil, Türkiye'nin çok kimlikli yapısının şarkılardaki yansımalarına bağlamıştır.

Görüldüğü gibi "Erovizyon ve Ulusal Kimlik" kavramlarını pek çok araştırmacı, farklı yerlere odaklanarak ele almış ve farklı faktörlerin ele alınmasıyla ortaya ilginç sonuçlar çıkmıştır. Ancak özetle, yanıtı aranan soru şudur: Aslında Erovizyon, ulusal kimliğinizi birçok değişik şekilde ortaya koymaya çalıştığımız gerçeğinin bir yansıması mıdır? Bu çalışmada temel olarak yapılan araştırmalara odaklanılarak, bu sorunun yanıtı aranmıştır. Ancak bireysel olarak, herkesin kendine özgü yanıtı sanırım Erovizyon'u izlerken hissettiği heyecanda saklı.

Kaynaklar

- Erovizyon'da skandal. (5 Mayıs 1984). *Milliyet*, 1.
 Gatherer, D. (2006). Comparison of Eurovision Song Contest simulation with actual results reveals shifting patterns of collusive voting alliances. *Journal of Artificial Societ-*

Can Bonomo, 2012 Erovizyon Şarkı Yarışması Türkiye temsilcisi

ies and Social Simulation, 9(2).

Geisler, M. E. (2005). *Introduction: What are the national symbols-and what do they do to us? National symbols, fractured identities*. Hanover and London: Middlebury College Press.

Mavra, M. ve McNeil, L. (2007). Identity formation and music: A case study of Croatian experience. *Journal of the Sociology of Self Knowledge*, 2, 1-20.

Raaum, L. (2006). *Does the Eurovision Song Contest fulfil the methodological needs of a European identity?* 6 Mart 2008, internett.files.wordpress.com/2007/01/lars-raaum.pdf.

Spierdijk, L. ve Vellekoop, M. (2006). *Geography, culture, and religion: Explaining the bias in Eurovision Song Contest Voting*. 18 Şubat 2008, <http://eprints.eemcs.utwente.nl/view/program/CTIT-eProductivity.html>.

Tajfel, H. ve Turner, J. (1979). An integrative theory

of intergroup conflict. W. G. Austin ve S. Worchel, (Ed), *The social psychology of intergroup relations* içinde. Monterey, California: Brook/Cole Publishing.

Taylor, D. M. ve Moghaddam, F. F. (1994). *Theories of intergroup relations: International social psychological perspective (2. baskı)*. Westport, Connecticut: Praeger Publications.

Triandafyllidou, A. (1998). National identity and the 'other'. *Ethnic and Racial Studies*, 21(4).

Türkiye ve yarışma. (b.t.) 4 Şubat 2008, http://tr.wikipedia.org/wiki/Eurovision%27da_T%C3%BCrkiye#Oy_Tarihi_281975-2005.29.

Toksöz, I. (2011). Orchestrating multiple eastern-western identities through music: A Turkish story. F. Laurence, (Ed.), *Music and solidarity: Questions of universality, consciousness, and connection* içinde (83-99). New Jersey: Transaction Publishers.

İHSAN OKTAY ANAR'IN AMAT'INDAKİ GERÇEKLİK ARAYIŞLARI

Yıldız Dirmir

ydirmit@gmail.com

Başkent Üniversitesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü

Edebiyat köken olarak her ne kadar edepten gelse de, edebiyatın makbul olanı edebî sınırlarını aşabilen olmuştur. Edep toplum töresine uygun davranmak demek(miş) (Türk Dil Kurumu, 2012). Böyle bir durumda edebiyattan beklenen de okuyucunun toplum töresine uygun davranmasını sağlamak. Aksi takdirde edebiyat hep hor görülmüş ve dışlanmış. Platon'dan beri bu durum hep böyle süregelmiştir. Platon'un devletinde edebiyata yer verilmemesinin sebebi de edebiyatın isminin aksine edepsizliğe meylidir.

Günümüz Türk edebiyatının en önemli isimlerinden olan İhsan Oktay Anar 2000'lerden beri gittikçe artan bir okuyucu kitlesine sahip. İlk romanı *Puslu Kitalar Atlası*'nı 1995'te yayımlayan romancı sonrasında sırasıyla *Kitab-ül Hiyel* (1996), *Efrasiyab'ın Hikayeleri* (1998), *Amat* (2005) ve *Suskunlar'ı* (2007) yayımlamıştır. Romanlarını "gerçek nedir?" sorusu üzerine kurgulayan Anar'ın ana karakterleri de görünenin ötesindeki gerçekliği yakalamak ister. Bu arayış, *Amat*'ta ana karakter Süleyman Reis'in gerçekliğinin peşinde koşarken geçirdiği değişimle şekillenir.

Süleyman Reis, ölümsüzlüğü aramak için çıktığı deniz yolculuğunun sonunda edindiği gerçekliğin bilgisiyle değişir ve hayatta önemli olanın anlamlı bir yaşam sürmek olduğuna karar verir. Roman 17. yüzyıl İstanbul'unda başlar. Boğazdan ayrılmak üzere olan *Amat* isimli kalyonun sakinleri endişelidirler: "Sabah ezanı okunduktan sonra palamarı alırsak pazartesi değil, Allah korusun, salı günü yelken açmış oluruz" (s. 19). Salı günü inançlarına göre uğursuzdur. "Çünkü salı kan günüdür. Adem Peygamber'in oğlu Kabil, öz kardeşini bir salı günü öldürmüştü. Ayrıca, Havva Anamız yine salı günü adet gördü" (s. 20).

Salı günü işe başlamanın lanetleyici bir gücü olduğuna dair inançları, kalyonun hazırlıklarını pazartesi bitiremeyip yola çıktıklarında salı gününe geçmiş olmalarından dolayı yolculuk boyunca denizcileri rahatsız edecektir. Nuh'un gemisi mitinin tam tersi bir okumasını sunan *Amat*, böylece asıl mitteki kutsanan insanların aksine salı günü yola çıkarak lanetlenen denizcileri barındırır. Kaptan Diyavol'un emrinde gerçekleştirilen yolculuğa katılanların geçmişleri karanlıktır. Romanın ilerleyen sayfalarında hepsinin günahları yüzlerine vurulur. Diyavol Yunanca "diabolos" kelimesinden türetilen bir isim olup "şeytani" anlamıyla ilişkilidir. Denizciler de bu şeytani gücün emrindedirler.

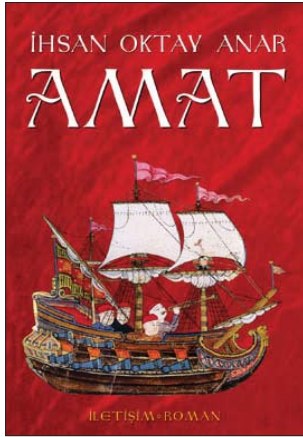
Kalyondakiler aslında Diyavol Paşa'nın kimliğinin farkındadırlar. Nitekim, kalyonun celladı kaygusuz denen bir otu içtikten sonraki sanrısında kalyonun altına doğru açılan yedi katmanlı bir cehenneme gezintiye çıkar ve en alt katta "sonsuz kadar azap çekecek" olan bir kişiyi görür (s. 53). "Kızıl küppeli, kara çakşırlı, kızıl Cezayir fesi üzerine kara destar sarmış seyrek bıyıklı, orda ısırap çekmekten her nedense mutlu olduğu için kırmızı gözbebekleri ışıltılı parlayan ..." kişi kaptandan başkası değildir (s. 54). Nuh'un tufandan inananları korumak üzere yaptığı

geminin tersine günahkarları taşıyan bir kalyonun kaptanı elbette ki şeytani bir güç olacaktır.

Kalyonun yapımında kullanılmak üzere Navarin'de bir denizci mezarlığından kesilen 247 ağaç tam da *Amat*'la denize açılan günahkarların sayısına eşittir. Açık sularda kalyonun tahtaları gıcırdadıkça kalyondakilerin sessizliklerini korudukları günahlarını tek tek dile getirmektedir sanki. Romandaki söylenceye göre Navarin'de bir sahile vuran 247 denizcinin cesetleri bir mezarlığa gömülmüştür. Gömüldükleri mezarlıkta üç ay gibi kısa bir sürede bitip büyüyen meşe ağaçlarından Diyavol Paşa'nın emrindeki Nuh Usta bir kalyon yapmıştır. Denize açılan mürettebatın ölen birileri olursa cesedinin denizin dibini boylaması beklenirken *Amat*'ta hayatını kaybedenlerin cesetlerine bir meşe palamudu eklenerek ambarda tutulması sanki Navarin'deki mezarlıkta yatan denizcilerin geçmişlerine ve kalyondakilerin de geleceğine ışık tutmaktadır. Kalyonun, yolculuğun sonuna doğru Navarin'e doğru yönelmesi de bu öngörüğü doğrulamaktadır. Mürettebat tehlikelerle dolu denizde bir şekilde kıyıya vuracak, bir mezarlığa topluca gömülecek, mezarlardan filizlenen meşe ağaçlarından yapılacak olan kalyona yeniden binecekler ve sonsuz döngüde hep aynı olayları yaşayacaklardır. Romanda bu sonsuz döngüyü destekleyen tek detay mezarlıkta biten meşe ağaçları değildir. Ayrıca, *Amat*'ın denize açılış amacı da sonsuz döngünün bir parçası gibidir.

Amat'ın amacı Akdeniz'de seyreden gönderine siyah bir bayrak çekmiş, iki tane Osmanlı firkateynini batırması bir kalyonu bulup ele geçirmektir. Kitabın sonlarına doğru Diyavol'un göndere kara bir bayrak astırması üzerine karşılaştıkları iki Osmanlı firkateyni *Amat*'a saldırır ve sonuçta *Amat* galip gelip her ikisini de batırır. Bu durum kalyondakilerin dikkatinden kaçmaz: "Garip şeyler oluyor bu gemide," ... "Amat'a verilen görevin, iki firkateyni batırana kara sancaklı savaş gemisini mahvetmek olduğunu duymuştum. Karşımıza, hem de bizim taraftan iki firkateyn çıktı. Biz de onları batırdık. Üstelik grandî direğimizde kara sancak dalgalanıyordu. Firkateynler bu gemi tarafından haftalar önce batırılmıştı. Oysa biz aynı şeyi daha birkaç gün önce yaptık. Yahu aynı olay hiç iki kez vaki olur mu? Batan iki firkateyn için bizimkine benzer bir kalyon gönderilirse hiç şaşmam" (s. 203).

Metaforlarla dolu denize açılan kalyonun arayışları, bir bakıma son ile başlangıcı birleştirerek başlangıcı ve sonu olan sebep-sonuç ilişkileri içinde ilerleyen çizgisel zaman algısını terkedip döngüsel bir zaman algısını benimsemiştir. *Amat*'ın ele geçirdiği bir şalopadan denizcilere bulaşan vebanın üzerine Nuh Usta'nın denizcilere içinde meşe palamudu olan birer muska vermesi de oldukça manidardır. Hastalıktan korunmak isteyen denizciler meşe palamudunun özelliğinin sadece hastalıktan korumakla sınırlı kaldığı düşüncesinde değildiler: "Ama, duyduğuma göre sadece vebadan kurtarakla kalmıyor, sonsuz hayat bile veriyormuş" (s. 203). Denizcilerin vakıf oldukları bu gerçekliğin bilgisi meşe palamudunun özünde saklıdır.

Amat (İhsan Oktay Anar, 2005)

Meşe palamudu aracılığıyla aslında Diyalol'un hissettirdiği sonsuz zaman algısı Nietzsche'nin bengi dönüşüdür. Nietzsche'nin *Şen Bilim* adlı eserinde yer verdiği şekliyle bengi dönüş, Amat'taki zaman algısını ve insanlık durumunu en güzel şekilde ifade eder:

"Eğer bir şeytan gece gündüz seni izlese, en gizli düşüncelerine girip şöyle derse ne olurdu: Yaşamakta olduğun ve yaşamış olduğun bu yaşamı bir kez daha ve sayısız kez yaşamak zorundasın. Yeni bir şeyle karşılaşmayacaksın, tersine her şey aynı olacak!" (akt. "bengi dönüş," Vikipedi).

Diyalol, tıpkı Nietzsche'nin şeytanı gibi, sürekli olarak gemicilere hissettirdiği ve her seferinde garipenmesine rağmen gemiciler tarafından kucaklanan bu durumu, bengi dönüşü açığa çıkarmaktadır.

Nesnelliğin ve sebep sonuç ilişkilerinin kırıldığı bengi dönüş çerçevesinde gelişen düşünceler toplum töresine aykırıdır. Toplumda içine doğduğumuz ideolojik yapı bizi başlangıcı ve sonu olan, gelişimci bir tarihselliğe itmektir. Böylesi bir anlayışta belirli bir sona doğru ilerlediğini zanneden insana belirli bir amaç verilmesi de mümkündür. Nihai hedefi bu sona vardığında toplum töresi tarafından belirlenen amaçlara ulaşmak olan insana ahlaki sorumluluklar yüklemek kolaydır. Psikolojik olarak zaten birey kendi isteğiyle bu sorumluluklara katılımcı olmak isteyecektir. Ancak, Amat'taki gibi sonsuz döngüdeki bir kalyonun yolcuları şeytanın kendilerine fısıldadığı gerçekliğin farklı bir görünüşünde, sonlu bir ideolojiden uzaklaşıp topluma tehdit oluşturacak bir unsura dönüşecektir. Edebi yazında ortaya çıkan bu tür tehditler hoş karşılanmaz ve Platon'un devletinde de olduğu gibi, edebiyat, ideal devlet anlayışında kendisine yer bulamaz.

İhsan Oktay Anar'ın romanını bitiriş tarzı okuyucuyu bir ikileme bırakır. Toplumsal ideolojinin sözünü yitirdiği yeri, Amat'ı, Süleyman Reis aracılığıyla atanın sözü ele geçirir. Süleyman Reis, sonsuzluk arayışında yolculuk boyunca edindiği deneyimler ve Kaptan Diyalol'un kamasındaki kitaplardan öğrendiği kadarıyla sonsuzluğun

bilgisini edinir. Ancak, ilginç olan şey şudur ki bu bilgiyi reddeder. Okuduğu kitaplardan birinde çözdüğü şifre "ruhunu Diabolos'a sat" olur (s. 210). O ise, bunu reddeder. Romanın sonunda Amat'ın kelime anlamı açıklanır. Amat ya da İbranice'deki haliyle "Emet" sözcüğü "gerçek" anlamına gelmektedir. İlk harfi silindiği takdirde "mat" ya da "met" olan sözcükse "ölüm"ü ifade eder. Amat'taki gerçekliğin bilgisi hayatın sonsuz bir döngüden ibaret olduğu veya Süleyman Reis'in anladığı şekliyle sonsuzluğun ancak ruhunu şeytana satarak mümkün olduğudur. Toplumsal ahlakın kalyondaki polisliğini yapan Süleyman Reis'in gerçekliği bu şekilde yorumlaması kaçınılmazdır. O da, kalyonun üzerinde yazan Amat isminin ilk harfini siler ve böylece imi oluşturan imleyeni değiştirerek onun işaret ettiği imleneni de değiştirir.

"... Diyalol'un, baş düşmanı olan Süleyman adında biri, geminin kış tarafından çekilen bir şalopaya ırmık halatına tutunarak inmış, şalopanın pruva tarafındaki küpeşte topunu, geminin kış aynasında bulunan isminin 'A' harfine nişan alarak ateşlemiş, böylece 'AMAT,' 'MAT' haline gelmişti. Tımarhanede yazdıklarına bakılırsa Rıza Çelebi işte o anda, sanki tüfenklerden atılan kurşunlarmış gibi gemideki bütün çivilerin ve kavilaların yerlerinden fırlayıverdiklerini, kaplamaların ve postaların dağıldığını, kısıcak bir zaman içinde koskoca kalyondan eser kalmadığını ve lanetli mürettebatın huzurlu bir ölüme kavuştuğunu söyleyecek kadar ileri gitmişti" (s. 230).

Gerçekliğin, değişik söylemlerdeki mitlere gönderme yaparak arandığı Amat'ta Süleyman Reis'in yakaladığı kökeni olmayan gerçeklik iminin sadece bir simülasyonu olsa da romandaki olay akışına bir son olarak sunulduğu Süleyman Reis'in yakaladığı gerçekliğin tüm diğer simülasyonlar arasında son sözü söyleyen konumuna yükseltir. Toplum töresiyle daha yakından ilintili bu son simülasyonla roman okuyucuya iki farklı gerçeklik sunar. İlki Diyalol tarafından temsil edilen toplum töresine aykırı, bengi dönüşel bir gerçeklik, ikincisiyse toplum töresiyle bir ilerleyen ahlaki bir gerçeklik anlayışıdır.

Amat'ta yaşanan olay örgüsünün Süleyman Reis'in kalyonun yok olmasına sebep olacak davranışıyla -Amat'ın ilk harfini silmesiyle- son bulması romanda konu edilen birbiriyle çakışan iki gerçeklikten hangisinin tercih edildiği hakkında ipucu verir. Her ne kadar Platon'un karşı çıktığı, ideal devletinde yer vermediği bir edebiyatın varlığı İhsan Oktay Anar'ın romanında hissedilse de böylesi bir edebiyatın sunduğu gerçeklik Süleyman Reis tarafından yok edilmiştir. Bir başka deyişle Platoncu bir bakış açısıyla Süleyman Reis geminin varlığını ideal devlet anlayışından silmiştir.

Kaynaklar

- Anar, İ. O. (2005). *Amat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
 Vikipedi. (22 Temmuz 2004). *Bengi dönüş*. 12 Ocak 2012, http://tr.wikipedia.org/wiki/Bengi_dönüş
 Türk Dil Kurumu. *Büyük Türkçe sözlük*. 12 Ocak 2012, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

KUŞLAR UZUN BİR SÜRE SÜZÜLEREK UÇABİLİYORSA, BEN NEDEN YAPAMAYAYIM?

Okan Cem Çırakoğlu
okanc@baskent.edu.tr

Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü | ELYADAL

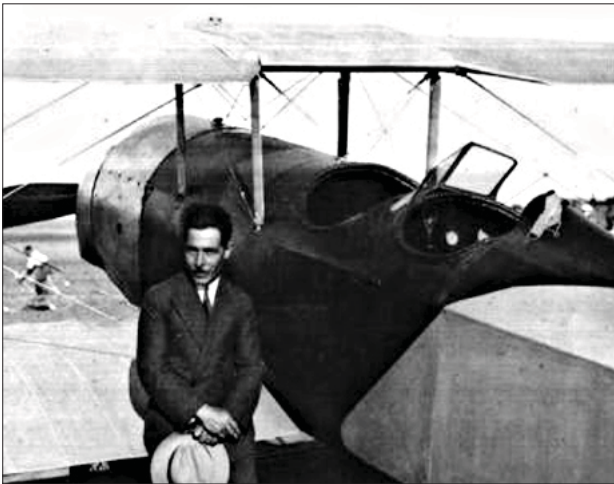
Yaratıcılık bütünüyle doğuştan mı gelir yoksa çevre, eğitim ya da sonradan kazanılmış bazı ilgiler yaratıcılığı ortaya çıkarabilir mi? Ne yazık ki, bugün sahip olduğumuz bilimsel bilgi birikimi henüz bu soruya tatmin edici cevaplar verebilme konusunda yetersiz kalıyor. Ayrıca, bu yazının amacı da bu sorulara yanıt bulmak değil. Bazı araştırmalar belirli bir alanda üst düzey yaratıcılık gösterenlerin, örneğin Nobel ödüllü bilim insanlarının, çok farklı alanlara ilgi duyduklarını, bu alanlarda da yaratıcı olduklarını gösteriyor. Bu yazıda bireyin yaratıcılığının sosyal yaşam ve fiziksel çevreyle etkileşimi üzerinde durulacaktır. Üzerinde durulacak temel düşünce ise şudur: İster doğuştan gelsin, ister bireyin yaşamı boyunca kazandığı bazı becerilerin sonucu olsun, bir potansiyel olarak yaratıcılık belirli açılardan bireyin kontrolü altındadır.

Dünya tarihinde yaratıcılığın kendini gösterdiği en önemli alanlardan birinin havacılık olduğunu söylersek yanılmış olmayız. Havacılık, kimi zaman bedeli yaşamla ödenen bir yaratım olmuştur. Örneğin, Alman Otto Lilienthal geliştirmeye çalıştığı planör kontrolden çıktığı için 1896'da yaşamını yitirmişti. Bir İngiliz olan Percy Pilcher de aynı kaderi paylaşan havacılar arasında biriydi. Sir George Cayley, Amelia Earhart ya da Tayyareci Vecihi Hürkuş, tutkuları, cesaretleri ve yaratıcılıklarıyla havacılık tarihinde yerlerini alan isimlerden yalnızca birkaçı oldular. Wilbur ve Orville Wright Kardeşler belki de havacılık tarihinin en bilinen isimleri arasındadır. Onların yaratıcılıkları havadan ağır bir motorlu taşıtla uçmalarını ve insanoğlunun en eski düşlerinden birini gerçekleştirmelerini sağlamıştı. Wright Kardeşlerin yaşamına "onları yaratıcı yapan neydi?" sorusunu yanıtlamak için bakarken amacım tarihi aktarımlar üzerinden bir nedensellik ilişkisi kurmak değil. Asıl amacım, Wright Kardeşlerin yaşamında onları başarılı kılan ve insanlara kendi yaratıcılıkları ile ilgili ipucu verebilecek bazı durumları, özellikleri, etkileşimleri yakalamaya çalışmaktır.

Dayton Ohio'da Bir Başlangıç

Wilbur Wright 1867'de Dayton, Ohio'da doğdu. Kardeşi Orville ise 1871'de dünyaya geldi. Anneleri Susan Catharine Wright ve babaları Milton Wright belirli açılardan farklı özelliklere sahiptiler. Susan Wright yüksek eğitim almamış olduğu halde fizik ve mekanik becerileri yüksek bir kadındı. Gelişmiş el becerileri sayesinde erkeklere atfedilen birçok işi kolaylıkla yapabiliyordu. Tamirattan anlayan, çocukları için kızak yapabilen Susan Wright bu özellikleriyle döneminin kadın stereotipine hiç uymayan biriydi. Fizik ve mekanik bilgisini çocuklarına da aktardığı düşünülebilir. Baba Milton Wright ise üniversite eğitimi almış ve öğrenmekten her zaman zevk alan entelektüel bir insandı. Birleşik Brethren Kilisesinin yöneticisi olarak sık sık seyahat etmesine karşın çocuklarına karşı her zaman kabullenici ve şefkatli tavırlarla yaklaşan biriydi. Çocuklarla geçirdiği zamanda, örneğin onlarla oyun oynarken bunu gerçekten kendini vererek yaptığı söylenir. Milton Wright'ın entelektüel yaşamı evdeki yaşama da yansıyor. Evde bulunan iki kütüphaneden biri daha çok teoloji kitaplarından oluşuyordu. Diğeri ise çocukların da fazlasıyla ilgisini çeken daha popüler konulardaki kitaplarla doluydu. Böylelikle Wright kardeşler bu kütüphanedeki kitapları okuyarak ve yeni meraklar edinerek büyüme olanağı buldular.

Wright Kardeşler de diğer birçok çocuk gibi her şeyin nasıl çalıştığını merak ediyor ve evdeki eşyaları kurcalamayı seviyorlardı. Evde, çocukların eşyalar ya da mekanik aletlerle yaptıkları "deneylere" engel olunmuyordu. Henüz küçük bir çocukken Orville seyahatteki babasına gönderdiği mektupta "Geçen gün teneke bir makine kutusu aldım ve suyla doldurdum. Onu sobanın üzerine koydum ve bir süre bekledim. Su neredeyse 30 cm fıskırdı." diye yazmıştı. Bu küçük örnek bile kardeşlerin içinde büyüdüğü çevrenin onların araştırmacı özellikleriyle etkileşiminin anlamlı bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Vecihi Hürkuş (1896-1969)

Amelia Earhart (1897-1937)

Orville Wright (1871-1948) ve Wilbur Wright (1867-1912)

Wright kardeşlerin yaşamlarındaki en önemli şanslarından biri belki de böyle bir aileye sahip olmalarıydı. Annelerinden aldıkları mekanik beceriler (burada genetik bir aktarımın rolü olsa bile asıl vurgulanan model olarak öğrenmedir) ve babalarının onlara sağladığı entelektüel olarak uyarıcı ortam sayesinde çevrelerindeki dünyayı keşfederek büyüdüler. Yaratıcılığın gelişmesi ve çevresel koşullarla etkileşimi açısından bakıldığında bu yaşama ortamının ve ebeveynlerin çocuklarındaki arayışa yönelik tutumlarının oldukça verimli bir sonuç yarattığı düşünülebilir.

Wright ailesinin evi çocuklar için yalnızca bir laboratuvar işlevi görmüyordu. Çevresel tasarımın yaratıcılığı bu denli etkileyebileceğini düşünmek fazlasıyla doğrusal ve iyimser bir düşünce olacaktır. Çünkü benzer koşullarda büyüyen tüm çocukların ya da böyle bir çevrede yaşamını sürdüren tüm yetişkinlerin yaratıcılıklarını geliştiremediklerini biliyoruz. O zaman bu evdeki farklılık neydi? Wright ailesinin ev yaşamındaki en belirgin özelliklerden biri de bazı kuralların uygulanıyor olmasıydı. Bu kurallar çok katı olmamakla birlikte belirli bir entelektüel gelişimi desteklemek amacıyla güdüyordu. Örneğin, evde zaman kaybına neden olduğu için kağıt oyunları oynanmıyordu. İlk anda baba Milton'un bir din adamı olmasının bu tür bir yaklaşım benimsemesinde etkili olduğu akla gelebilir. Oysa dini bir bayram olan Noel kutlamalarına da aynı gerekçelerle çok zaman ayrılmıyordu. Belki de bu kuralların bir sonucu olarak kardeşler enerjilerini zaten hazırda bulunan ve yaratıcılığı tetikleyebilecek etkinliklere daha kolay yöneltebildiler.

Burada yazılanlardan fiziksel çevrenin ya da uygulanan kuralların yaratıcı potansiyeli ortaya çıkarmak için yeterli olacağı yargısına ulaşmak yanlış olur. Çünkü bilindiği gibi yaratıcılık henüz bütünüyle anlaşılammış ve karmaşık bir süreçtir. Yine de bu yazıda cevabı aranan sorular açısından Wright Kardeşlerin ev yaşamının iyi bir örnek oluşturduğu düşünülebilir. Günümüz koşullarında düşünüldüğünde bu yaşantıya farklı bir açıdan bakılabilir. Örneğin, bu yazıyı okuyan anne babalar çocuklarının gelişimine katkıda bulunsun diye aldıkları oyuncakları ya da evde yapılmasını doğru bulmadıkları davranışları hatırlayabilirler. Tüm bunlar çocuklarındaki yaratıcılığı geliştirecek midir? Buna kesin bir cevap vermek olanaksız ama eğer anne babanın tutumu yaratıcı yaklaşımları desteklemiyorsa resmin en önemli parçalarından birini görmüyor olabiliriz. Diğer yandan ebeveynlerin, elindeki oyuncak treninin içini açmaya çalışan bir çocuğa "onu kırarsan yenisini almam" diye kızdıklarını, "kırarsın" diye bazı oyuncakları onlara vermediklerini düşünün. Bu durumda oyuncakın ve oyunun yaratıcılığı geliştirmeyeceğini daha büyük bir kararlılıkla söylemek mümkün olur. Bir çocuğun bir trenle oynaması kadar, trenin içinden çıkardığı bir dişliyle oynaması da, o dişliyi bir başka oyuncakta tekerlek gibi kullanması da geliştirici bir durumdur. Özetle, oyuncaklar dayanıklı tüketim maddeleri değildir ve nesnelere birincil amaçları dışında kullanmaya başlamak başlı başına yaratıcı bir etkinliktir diyebiliriz.

Wright kardeşlerin uçuş tutkusunu ateşleyen en önemli faktörlerden biri belki de bu oyuncaklardı. 1878 yılında babalarının bir seyahat dönüşü getirdiği oyuncak olmasaydı, Orville belki de hiçbir zaman "Kuşlar uzun bir süre süzülerek uçabiliyorsa, ben neden yapamayayım?" diye düşünmeyecekti. Bu basit oyuncak Alphonse Pénaud'un çalışmalarından esinlenerek yapılan ve helikoptere benzeyen basit bir tasarıma sahipti. Yine de Wright Kardeşlerin uçuşmaya karar vermeleri üzerinde önemli etkileri oldu. Sonraları Amerika ve Avrupa'da sürdürülmekte olan planör geliştirme çalışmalarını takip etmeye başladılar ve uçuşla ilgili bilgilerini geliştirdiler. 1899 yılında Wilbur uçuş deneylerini yapabilecekleri bir yer aramaya başladı ve Amerikan Meteoroloji Dairesine bir mektup yazarak ülkenin farklı yerlerindeki hava koşulları ve rüzgar hızı hakkında bilgiler istedi. Meteoroloji Dairesinden gelen bilgilerden Kitty Hawk (North Carolina) bölgesinin uçuş deneyleri için uygun bir yer olduğu izlenimi edinen Wilbur oradaki meteoroloji istasyonuna da bir mektup yazdı. Görevli Bill Tale'in yapıcı cevabı Wright kardeşlerin aradıklarından fazlasını bulmalarını sağladı. Çünkü görevli Tale, Kitty Hawk'ın sadece rüzgar şiddeti açısından değil, yumuşak kumlu arazi yapısı, yardımsever insanları ve sosyal olarak yalıtılmış yapısıyla da uçuş deneyleri için uygun bir yer olduğunu bildiriyordu. Böylelikle Wright kardeşler kendi planör çalışmalarını güven ve mahremiyet içinde sürdürebileceklerdi.

Kardeşlik ve Paylaşım

Wright kardeşlerin yaratıcı karakterlerini besleyen önemli kaynaklardan biri de aralarındaki ilişkiydi. İki kardeş arasında yaşanabilecek sıkı bir ilişkinin yaratıcılıkla ne gibi ilişkisi olabilir ya da bu ilişki bizlere nasıl rehberlik edebilir? Wilbur'un 1912'deki sözleri, aralarındaki paylaşımın ve diyalogun üretimleri üzerindeki etkisini açıkça gözler önüne seriyor. "Küçük bir çocuk olduğumuz zamanlardan

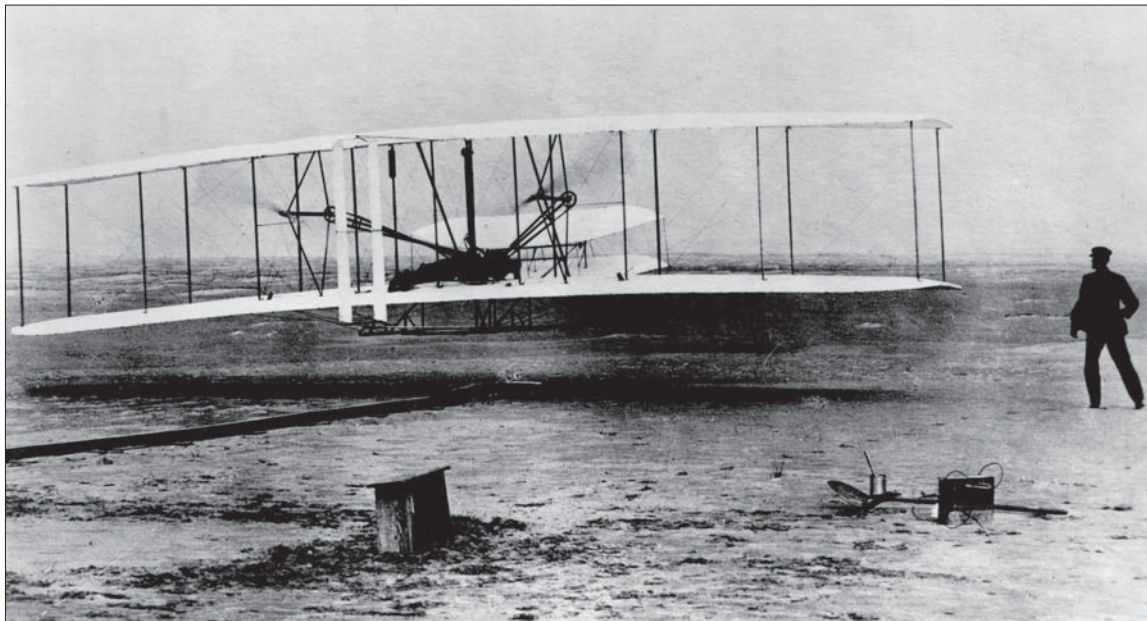
beri kardeşim Orville ve ben birlikte yaşadık. Oyuncaklarımız genellikle ortaktı, düşüncelerimiz ve isteklerimiz hakkında konuşurduk. Bu yüzden yaşamımızda yaptığımız neredeyse her şey aramızda geçen konuşmaların, önerilerin ve tartışmaların sonucudur". Bu sözlere dayanarak kardeşler arasında hiç çatışma çıkmadığını ya da aralarındaki ilişkinin her zaman için sorunsuz olduğunu varsaymak doğru olmayabilir. Yine de hedeflerine giderken hiç ayrılmamış olmamalarına bakarak ilişkilerindeki problemleri her zaman yapıcı biçimde ele almak gibi bir tutuma sahip oldukları düşünülebiliriz. Ayrıca Wright Kardeşlerin bilinen yaşam öyküsü, aralarındaki rollerin iyi paylaşıldığını, doğacak bir rekabetin de hiçbir zaman ilişkiyi zedeleyecek boyuta ulaşmadığını düşündürecek bilgilerle doludur.

İlk Uçuş Denemeleri

1900 yılında Wright Kardeşler Kitty Hawk'daki planör denemelerine başladılar. Çalışmalarının ilk adımı daha önceden uçurtma şeklinde modelini yaptıkları planörün büyük ölçeklisini inşa etmek oldu. Deneme sezonunu kapatacakları son gün rüzgar şiddeti uygun olduğu için pilotlu bir deneme bile yapabildiler. 1901 yılında bir öncekinin tasarımına benzeyen yeni planörlerini test etmek için yeniden Kitty Hawk'a gelen Wright Kardeşler bu kez planörleri için araziye küçük ahşap bir hangar inşa ettiler. Kendileri de kumlu zemine kurdukları bir çadırda barınıyorlardı. 1902 yılını da bu bölgede uçuş denemeleri yaparak geçirdiler. Mevsim koşulları nedeniyle Kitty Hawk'ta birkaç ay zaman geçirip Dayton'a dönmeleri gerekiyordu. Bu dönüşler hem çalışmalarını hem de işleri için zorunluluktaki. Planörün parçalarını kendilerine ait bisiklet dükkanında üretiyor, sonra bunları Kitty Hawk'a gönderiyor ve orada montajını yapıyorlardı. Wright Kardeşler 1900-1902 süresince yaptıkları sayısız denemeyle planörlerini giderek geliştirdiler. Ancak bu o kadar da kolay olmadı.

Bu ilerlemede Wright Kardeşler'in isimlerini dünya havacılık tarihine yazdırmalarında önemli rol oynayan bazı özelliklerinin payı olduğu düşünülebilir. Yüzeysel olarak bakıldığında bile Wright Kardeşlerin Kitty Hawk'taki uçuş denemelerinin ne kadar zahmetli bir çalışma süreci gerektirdiği açıkça görülebilir. Çalışmaları sırasında nakliyeden barınmaya, hava koşullarına bağımlı olmaktan sürekli onarım yapmaya kadar birçok sıkıntının üstesinden gelmeleri gerekti. Fiziksel zorlukların yanı sıra var olan bilgilere dayanarak yaptıkları çalışmalarda bazı hatalar olabileceğini düşündüler. Tasarımlarını Berlin'de planörle denemeler yapan ve detaylı notlar tutan Otto Lilienthal'in hesaplamalarını sınamak için bisiklet dükkanına kendi olanaklarıyla Amerika'daki ilk rüzgar tünellerinden birini inşa ettiler. Bu sayede 200 farklı kanat tasarımını da deneyebildiler.

Sadece bu iki yıllık sürece bakıldığında bile Wright kardeşlerin zorluklar karşısında ne kadar dirençli oldukları anlaşılabilir. Hedeflerine ilerlerken karşılarına çıkan zorluklar onları yıldıramıyordu. Aynı zamanda var olan koşullara uyum gösterme ve eldeki kaynakları ihtiyaç duydukları araçları üretmek için kullanma konusunda son derece başarılıydılar. Tüm çalışmalarını için atölye görevi üstlenen bisikletçi dükkanı da aslında onların bu becerilerinin bir ürünüydü. 1890'lı yıllarda Amerika'da hızla yayılan "güvenli bisiklet" modasına bu dükkanda ürettikleri iki ayrı modelde bisiklet üreterek (Van Cleve ve St. Claire) katkıda bulunmuşlardı. Elbette, bu küçük atölye zaman içinde bir uçan makine yapmak için de farklı roller üstlendi. Örneğin, uçaklarını harekete geçirecek motoru üretecek bir firma bulamadıkları için bu dükkanda sadece 6 hafta içinde oldukça hafif bir motor ürettiler. Doğal olarak ilk uçak pervanesi de Wright Kardeşlerin imzasını taşıyordu. Kısacası, yaratıcılıklarını en üst düzeye çıkarmak için ihtiyaç duydukları tutkuya sahiptiler. Belki de bu nedenle hiçbir yüksek öğrenime devam etmemiş olmalarına karşın

Wright Kardeşler'in Kitty Hawk'daki planör denemeleri

veni bilgilere erişmek ya da bilgiyi üretmek için sürekli gayret ettiler. Tek kelimeyle özetlemek gerekirse Wright Kardeşler gerçekten “azimliydiler”.

17 Aralık 1903’de Wright Kardeşler motor gücüyle yapılan ilk başarılı uçuşlarını gerçekleştirdiler. Wright Flyer I adını verdikleri uçak ilk denemede 12 saniye havada kaldı ve 37 metre mesafe kaydetti. Aynı günün sonunda bu süre 59 saniyeye kat edilen mesafe ise 280 metreye çıkmıştı. Dünya tarihindeki ilk motorlu uçağın Wright Kardeşlerinki olup olmadığına dair süren tartışmalar bugün bile sürüyor. Ancak bu tartışma bile Wright kardeşlerin zaferini gölgeleyemiyor. Yıllarca kuramsal ve pratik onlarca problemle boğuştuğuktan sonra yaptıkları uçakla havalanmanın verdiği heyecanı, bu deneyimi yaşamadan anlayabilmek mümkün olmayabilir. Wright Kardeşler artık uçabilen bir motorlu uçak yapmışlardı ve geriye onu geliştirmek kalmıştı. Sonraki yıllarda yaptıkları uçağın tasarımını geliştirdiler. Dayton’da, Amerika’daki farklı yerlerde ve Avrupa’da daha uzun uçuşlar yaptılar. 1908’de dünyanın iki insanlı ilk uçuşunu yapmak için Kitty Hawk’a yeniden döndüler.

Elde ettikleri başarılar sonucunda Wright Kardeşler yirminci yüzyılın en önemli karakterlerinden biri haline geldiler. Wilbur yakalandığı hastalık nedeniyle 1912’de yaşamını yitirdiğinde tüm dünya onları tanıyordu. Orville 1948’de öldüğünde uçaklar okyanusları çoktan aşmıştı. Orville, 28 yıl süresince daha sonraları NASA’nın kurulmasına öncülük edecek olan Ulusal Havacılık Danışma Kurulu’nda (National Advisory Committee for Aeronautics, NACA) görev aldı. Neil Armstrong aydaki yürüyüşünü yaparken onların anısını yaşatmak için yanında 1903’deki Wright Flyer I’den bir parça taşıyordu.

Özet olarak Wright Kardeşlerin yaşamlarında bazı özelliklerin ön plana çıktığını ve bu özelliklerin yaratıcılıklarıyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu özelliklerden bazılarını sıralamak gerekirse aşağıdaki özellikleri sayabiliriz.

- Geniş ilgi alanlarına sahip olmaları
- Karmaşık görevleri sevmeleri
- Enerjilerinin yüksek olması
- Çalışmayı sevmeleri
- Bağımsız karar verebilmeleri

- Kararlı olmaları
- Çatışmaya tahammül gösterebilmeleri
- Yeni deneyimlere açık olmaları
- Yılmamaları ve inatçı olmaları

Yukarıdaki listeyi uzatmak ve kardeşlerin yaşamından daha çok olumlu özellik damıtmak mümkün olabilir. Ancak, bu listedeki bazı özelliklerin öğrenilebilir beceriler olması kendi yaşamlarımız ve yaratıcılığımız için en önemli ipucudur. Bu listeyi kendi yaratıcı potansiyelimizi olabildiğince iyi değerlendirmek için kullanmak istediğimizde “Ben bu özelliklere ne kadar sahibim?”, “Bunların dışında hangi özelliklerim yaratıcılığımı geliştirebilir?” ya da “Bu özelliklerimi nasıl geliştirebilirim?” gibi soruları yanıtlamak isteyebiliriz. Öte yandan, yaratıcılığa sadece sonuç odaklı yaklaşmanın bireyin yaşamı için biraz acımasız çıkarımlara neden olması riski vardır. En büyük risk ise “Ben yaratıcı bir insan değilim” gibi katı, etiketleyici ve ketleyici bir sonuca ulaşmaktır. Oysa yaratıcılığı geliştirilebilir bir süreç olarak değerlendirmek hem daha varoluşçu bir yaklaşım olacak hem de kimi zaman ihtiyaç duyduğumuz yaratma umudunun her zaman yanı başımızda olduğunu bize hatırlatacaktır.

Kaynaklar

Janesick, V. J. (2001). Intuition and creativity: A pas de deux for qualitative researchers. *Qualitative Inquiry*, 7, 531-540.

National Aeronautics and Space Administration, Glenn Research Center Office of Educational Programs. (b.t.). *Learning to fly: The Wright Brothers' adventure* [Broşür].

Root-Bernstein, R. S., Allen, L., Beach, L., Bhadula, R., Fast, J., Hosey, C., Kremkow, B., Lapp, J., Lonc, K., Pawelec, K., Podufaly, A., Russ, C., Tennant, L., Vrtis, E. ve Weinlander S.(2008). Arts foster success: Comparison of Nobel prizewinners, Royal Society, National Academy, and Sigma Xi Members. *J Psychol Sci Tech*, 1, 51-63.

Rumerman, J. (b.t.). *The prehistory of powered flight - Anoverview*. 30 Ocak 2012, <http://www.centennialofflight.gov/essay/Prehistory/PH-OV.htm>

Wright Kardeşler Resmi İnternet Sitesi (2012). 2 Şubat 2012, <http://wrightbrothers.info>

MUMYA SANATI

Gülçin Akbaş

gulcinakbas@yahoo.com

Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü | ELYADAL

Ölüm varoluşsal kaygıların en belirgin ve en güçlü olanıdır. Yok olup gitmek, varol(a)mamak bireyin içsel yaşantısında önemli bir rol oynar. Bu nedenle ölümsüz olarak sonsuza kadar yaşamak ya da yeniden dirilerek ebediyete ulaşmak için insanoğlu tarih boyunca çeşitli çabalar içine girmiştir. Çok tanrılı dinlerden kalan mumyalama işlemi tarihte ilk olarak ölüme karşın ölümsüzlüğe inanan Mısırlılar tarafından uygulanmaya başlamıştır.

Bugün geçmişten günümüze kalan mumyaların en eskileri Mısır uygarlığına aittir. Arkeologların kanaatine göre Mısır'da mumyalama işlemi insan öldükten sonra ruhun yaşayacağı ve o ruhun kendi bedenini arayacağı inancıyla ortaya çıkmıştır. Bu inancıya göre vücudunu bulamayan ruh perişan bir biçimde dolaşmak zorunda kalacaktır. O dönemde ruhunu bu acıdan kurtarmak isteyen ve bunun için yeterli serveti olan herkes mumyalanıyordu. Ölümsüzlüğün simgesi olarak benimsenen mezarlara konulacak ölülerin, öbür dünyadaki yaşamları için ünleri ve zenginlikleri ölçüsünde mumyalar yapılırdı.

Araştırmacılar mumyacılıkta birçok kimyasalın kullanıldığını belirtiyor. Kaynaklara göre mumyacılığın ana malzemesi bitümen dir (zift, asfalt). Tahnit denilen bu mumyalama yönteminde ayrıca sodyum karbonat, sodyum bikarbonat, demir tozu, kalsiyum ve silikon karışımı tuzlardan ibaret olan natron ve çürümüş mür otu, çeşitli aromatikler, palmiye yağı ve bazı baharatlar da kullanılırdı. Ancak yapılan tüm araştırmalara rağmen mumyacılıkta kullanılan ecza ve kimyasal karışımlar henüz tam olarak keşfedilememiştir.

Mumyalama işlemi, iklim koşullarının ölüye çok çabuk etki etmemesi için ölümden çok az bir süre sonra, ölünün bedeninin temizlenmesi için T şeklindeki İbu'ya yerleştirilmesiyle başlardı. İbu'da ceset soyulur ve suyla yıkanılırdı. Bu yıkama ayını tıpkı güneşin her gün batıdan batarken okyanusta yıkanıp yeniden doğması gibi, ölünün yeniden doğuşunu simgeler. Bu ayinde, bir halının üstüne düşmesi engellenecek bir şekilde oturtulmuş olarak yıkanan ceset hala canlı gibidir. Gerçek mumyalama ibu yakınlarında bir yerde yapılırdı, hatta bazen mumyalama işlemi için çamurdan evler yapıldığı görülmüştür.

Başın mumyalanması, yüzün tanınması gerektiği için vücudun diğer bölümlerinden çok daha önemliydi. Bu nedenle organların boşaltılması işlemi beyinle başlardı. Burun deliklerinden sokulan çengele benzer aletlerle beyin tamamen dışarıya çıkartılır, kafatası talaş ve keten tamponlarla doldurulurdu. Burun delikleri, kulaklar ve ağız, beyin çıkartıldıktan sonra balmumu veya ketenle doldurulurdu. Bazen şekli dile benzetilmiş bir altın tabaka dilin yerine yerleştirilirdi. Ancak yerinden çıkarılan gözler için yapılabilecek pek bir şey yoktu. Bazı mumyalarda, soğan dilimleri göz yuvalarının üzerini tamamen kapatılacak şekilde konurdu. Hatta bazen göz yuvalarının tamamen soğanla doldurulduğu gözlenmiştir. Soğanların amacı tam olarak anlaşılammakla birlikte, cenaze törenlerinde so-

ğanların koklanıldığı ve ölünün de soğanı koklaması için soğanın göz yuvalarına konulduğu düşünülebilir.

Vücut, Habeş Taşı denilen keskin bir bıçakla sol tarafından açılırdı. Vücudun içi boşaltılır ve bunlar kanopus küpü denilen çömlek veya vazoların içine koyulurdu. Bazı kaynaklarda, kalbin de diğer organlar gibi alındığı iddia edilse de, Mısırlıların inancına göre, kalp ve beden asla birbirinden ayrılmamalı, yanlışlıkla alınmış olsa bile tekrar yerine yerleştirilmelidir. Mumya araştırmalarında, böbreklerin de bazı istisnalar dışında bedenden alınmadıkları görülmüştür. Araştırmacılar, böbreklerin alınmasının kaza sonucu olduğu görüşünde birleşmişlerdir, böbreklerin orada olduğundan haberleri bile yoktur.

Ölünün kesilen yeri dikildikten sonra, dehidrasyon sırası gelirdi. Dehidrasyonda, göğüs boşluğu ve karın steril (palm wine ve çeşitli baharatlar) maddelerle durulanırdı. Aslında bu işlem mumyanın sadece güzel kokması için yapılırdı. Ceset; içinin kurumasını kolaylaştırmak için, kum, odun parçacıkları, bez parçaları ve samanla doldurulduktan sonra; elleri göğüste veya karın üzerinde birleştirilerek yatar duruma getirilirdi. Bundan sonra Kahire yakınlarındaki bir vadide bulunan Natron Tozu'nun sodyum karbonat veya sodyum klorit (tuz) ile karıştırılmasıyla elde edilen ve Mısırlıların Net-Jeryt dediği madde içerisinde 40 gün bekletilerek, organik yapı antiseptik koruma altına alınırdu. 40 gün sonrasında, ölünün natronlu bedeninin rengi sararmış ve ağırlığı % 75 azalmış olurdu.

Birçok araştırmacı, iç organlar alındıktan sonra onlara ne yapıldığından bahsetmezken, iç organların da aynen ölünün bedeni gibi kirlerinden arındırmak için natron içinde bırakıldıkları bilgisi mevcuttur. Organlar tamamen nemden arandıktan sonra kokulu merhemlerle yağlanırdı. İç organlar dört ayrı pakette (akciğerler, mide, bağırsaklar ve karaciğer) mumyalanırdı ve bu dört paketin her biri ayrı ayrı minyatür mumya kutularına konurdu. Ancak mumyacılık sanatının zirveye ulaştığı M.Ö. 1085-935 yıllarında vücuttan boşaltılan organlar yine dört parça halinde alındıktan sonra paketlenip tekrar yerine konulurdu. Bu paketlerin üzerinde balmumu veya kilden yapılmış Şahin Tanrı Horus'un çocukları Selkis, Neptis, Neit ve İsis figürleri uyanış gününe kadar organlara bekçilik ederdi.

Son olarak cesedi tamamen su geçirmez hale getirmek için bandajlamak gerekiyordu. Ancak bundan önce son kozmetik işlemler yapılırdı. Ayak tabanlarına ve avuç içlerine kına yakılırdı. Kadınların yanakları kırmızıya boyanırdı, dudakları kırmızılaştırılır ve kaşları boyanırdı. Bazı mumyalara günlük kıyafetleri giydirilirdi bazen de mumyaların tüm bedenleri okr boyası ile boyanırdı. Bu boya kadınlar için sarı, erkekler içinse kırmızıydı.

Varlıklı ölülerin bedenleri ölmeden önce mücevherlerle donatılırdı. Kral Psusennes'in (21. sülale) Tanis'te bulunan mumyası, kollarında toplam 22 bilezik ve el ve ayak parmaklarında toplam 27 yüzükle bulunmuştur. Kraliyet

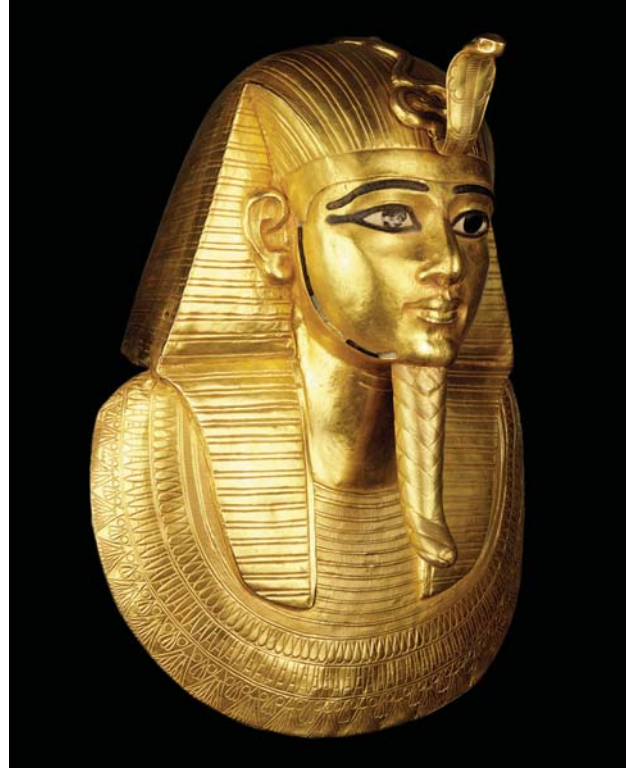
Şekil 1. Tutankhamon maskesi

ailesinin mensubu olmayan kişilerin bile hayattayken tak-tıkları yüzükler ve kolyelerle mumyalandıkları görülmektedir.

Mumyaların sarılması 15 gün sürerdi, çünkü mumyalama işi çok dikkat gerektiriyordu ve bu işlem boyunca özel ayınlar yapılıyordu. Sarmalama işlemi başlamadan önce kumaşlar hazırlanıyordu. Tüm kumaşlar kullanılacak yerlerine ve boyutlarına göre gruplanıyordu. Her grupta 7 parça olurdu; en büyük parça 15 m boyunda ve 20 cm genişliğindeydi.

Mumyayı sarmalama işlemi baştan başlayarak ayaklarda sonlanırdı. Ancak eğer mumyanın ayak ve el parmaklarında mücevherleri varsa ilk olarak onlar sarılır ve en kaliteli kumaşlar da buralarda kullanılırdı. Sarmalama sürecinde bandajlar birbirlerine yapışmaları ve sert kalmaları için erimiş reninle boyanırdı. Herhangi bir uzvu olmayan mumyalara ise yapay bacak, kol, el ve hatta cinsel organ bile bez parçalarından yapılarak eklenirdi ve bu yapay uzuv çoğu zaman gerçeğinden ayırt edilemezdi. Vücudun tamamı mumyalandıktan sonra tekrar baştan başlayarak mumya iki kez daha sarılırdı. Bu işlem sonrasında kadınların elleri kalçalarının yanına, erkeklerinki ise cinsel organlarının üstüne konurdu.

Mumyalama işlemi tamamen bittikten sonra mumyanın yüzüne maske konurdu. Maskenin üzerine ölünün yüzü

Şekil 2. Kral Psuennes maskesi

tanınacak netlikte çizilirdi. Bu maskenin ruhun kendi bedenini ararken işini kolaylaştırmak amacıyla konulduğu iddia edilebilir. Soyluların maskesi genelde altından olurdu. En ünlü örnekleri Tutankhamon ve Kral Psuennes'in maskeleridir. Tüm bu işlemlerden sonra mumya insan vücuduna benzeyen taş, karton, ahşap ve hatta altından yapılan sandukaya yatırılırdı. Mumya konulduktan sonra sanduka mühürlenir, üstüne mumyanın unvanı ve adı yazılarak ailesine teslim edilirdi. Firavun mumyaları hariç tüm mumyalar sandukaları içinde dik dururlardı.

Ölüm geçmişten günümüze tüm çağlarda insanların iç dünyasında başlıca yeri tutmuştur. Mumyalama, yaygın olarak yapıldığı dönemlerde ölümsüzlüğe ilişkin büyük bir inancın var olduğunun işaretidir. Dini inanç açısından da mumyacılık geleneği ruhun ölümsüzlüğü, ikinci dünya gibi düşüncelerin bir sonucudur.

Kaynaklar

- Andrews, C. (1998). *Egyptian mummies* (2. baskı). Cambridge: Harvard University Press.
- Aslan, S. (1993). Mumyalamada asfalt kullanımı. *Bilim ve Teknik*, 311, 774-775.
- Mülayim, S. (1980). Mumyalar. *Bilim ve Teknik*, 153, 18-23.
- Yalom, I. (1999). *Varoluşçu psikoterapi* (3. baskı). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

MÜZİK BİLİMİ VE YARATICILIK

Gülce Coşkun

gulcecoskun@gmail.com

Muğla Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü | ELYADAL

“Yaratıcılık nedir?” sorusu sorulduğunda aklımıza pek çok şey gelse de tam olarak tanımını yapmak zordur çoğu zaman. Cevap ne olursa olsun aslında bütün ifadeler ortak bir paydada toplanır. Önemli olan yapılan tanımlar değil, yaratımlardır, ortaya konan üründür. Bu ürünler herkesin baktığı bakış açılarıyla değil, farklı bakış açılarıyla oluşmaktadır. Eleştirel bakabilmek, yeni önermelerde bulunabilmek, alışlagelen fikirleri kabullenmemek, problemleri farklı yollardan çözmeye çalışmak yaratıcılık için oldukça önemlidir. Aslında ortada her zaman da bir problem olması gerekmez, yaratıcılık her zaman bir ihtiyaca yönelik olarak ortaya çıkmaz. Bir anda bazen bir duygu sürükler sizi, bazen bir beyin fırtınası. Yaratıcılığın kimlere mahsus olduğu, kimlere yaratıcı denildiği, yaratılan ürünlerin ne kadar işe yaradığı, yaratılan ürünün hangi amaçla ortaya çıktığı, yaratıcılığın aklımıza gelen ilk örneklerle sınırlı olup olmadığı değildir aslında problemimiz. Varmak istediğimiz nokta yaratıcılığın ortak paydasının ne olduğudur.

Tüm dünyanın yaratıcılığıyla tanıyıp kabul ettiği, yaratıcı insanlar denildiğinde akla ilk gelen isimler vardır elbette. Örneğin Mozart, Beethoven, Edison, da Vinci, Picasso, Escher, Newton, Einstein... İster sanatçı olsun ister bilim insanı, bütün bu isimlerin keşiştiği tek bir ortak payda vardır; hala yaşıyor olmaları. Çok fazla tanıyı yapılırsa da, farklı kavramlarla karıştırılırsa da benim için yaratıcılığın tek bir tanımı vardır; ölümden sonra yaşamak. Diğer bir ifadeyle, yüzyıllar geçse de hala konuşulmak, arkada bir iz bırakmak. Zaten insanlığın varoluşsal amacı da bu değil midir? İz bırakmak...

İşte buradan yola çıkarak, benim alanıma özgü “iz bırakanlardan” bahsetmek istiyorum. Mozart’tan, Chopin’den ama bir o kadar da Stomp’tan, Mayumana’dan. Bu isimleri bir arada görünce şaşırılmış olabilirsiniz çünkü ben bu yazımda sizlere yaratıcılığın her boyutundan bahsetmek istiyorum.

1-2-3 Şubat 2012 tarihlerinde Başkent Üniversitesi Psikoloji Bölümü’nün ikinci kez düzenlemiş olduğu Kış Okulu’nda “Lisansüstü Öğrencilerimiz Arasında Newton, Einstein, da Vinci, Beethoven ya da Escher Olsaydı Ne Olurdu?” konulu bir çalışma gerçekleştirildi. Bu çalışmanın alt başlığı “21.Yüzyılda bilimsel devrim yaratabilecek tamamen yeni bir tez yazılabilir mi?” olunca ortaya yaratıcı, verimli ve sonuçları gerçek hayata yansıtılabilecek bir çalışma çıktı. Farklı üniversitelerin psikoloji bölümlerinde yüksek lisans ve doktora eğitimi gören öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen Kış Okulunda, edebiyattan sanata ve sanattan bilime her alandaki yaratıcılıktan söz edildi. Uzmanlık alanım gereği bu seminerde benim payıma yaratıcılığın müzikal boyutunu anlatmak düştü. Yaratıcılık müziğin, hatta sanatın olmazsa olmazı tabii ki. Ancak birçok insan, yaratıcılık kelimesi ilk söylendiğinde bu kelimenin sadece sanata ait bir kavram olduğunu düşünüyor. Başka bir deyişle “sanat = yaratıcılık = yetenek” kalıbı birçoklarının zihninde yer etmiş durumda. Oysa ki yaratıcılık sadece yeteneğe bağlı bir

kavram değildir. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki yaratıcılık doğuştan gelen bir yetenek değildir ve geliştirilebilir. İşte bu sebeple ben bu “sanat = yaratıcılık = yetenek” kalıbına bir de bilimi eklemeyi amaçladım bu Kış Okulu’nda. Yaratıcılık geliştirilebilen bir kavram ise nasıl geliştirilir? Bu gelişim için bilime niçin ihtiyaç vardır? Bilim, müzik eğitimiyle ne kadar ilişkilidir? İşte bütün bu sorular öncelikle müzik ve bilim ilişkisini açıklamaya yöneltti beni ve müzikte yaratıcılıktan önce müzik- bilim ilişkisine az da olsa değinmek istedim. Eğer yaratıcılık sadece sanata ait bir kavram değilse ve geliştirilebiliyorsa, yaratıcılık bilimde de ortaya çıkıyorsa, sanat eğitimi yetenek kadar yaratıcılıkla da ilgiliyse, zaten bilimi bu kalıba koymamak neredeyse mümkün değil. Sanatın bir bilim olduğu ve diğer disiplinlerle de oldukça ilişkili olduğu literatürde birçok çalışma ile ortaya konuyor. Müzik ve Matematik, Müzik ve Fizik, Müzik ve Psikoloji, Müzikle Tedavi konularında yapılan ortak çalışmalar gösteriyor ki müzik bir bilim dalıdır. Örneğin; enstrümanların ses oluşumunda ihtiyaç duydukları frekanslar *fizikten*, müziğin matematiği dediğimiz müziğin armonisi *matematikten* beslenmektedir.

Tarih boyunca müziğin diğer bilim dallarıyla olan ilişkisine baktığımızda ünlü bilim insanlarının müzikle olan ilişkisini ve düşüncelerini ya da ünlü sanatçıların diğer bilim dallarıyla olan ilişkisini inceleyebiliyoruz.

Pisagor (MÖ 586), matematik, gökbilim ve müzik konularında çalışmıştır, sayı ve armoni bağıntısından söz etmektedir. Evrendeki cisimlerin hareket ederken belirli aralıklarla ses çıkardığını söyler. Ona göre, ruhun temizlenmesinde müzik bir araçtır (Yıldırım ve Koç, 2003). Pisagor okulunun (Quadrivium) programına göre müzik; geometri, aritmetik ve astronomi ile aynı düzeyde kabul görmüştür. Değişik uzunluklara sahip bir tel ile değişik sesler elde edildiğini ortaya çıkartan Pisagor, bugün kullanılmakta olan müzikal dizinin temelini oluşturması açısından oldukça önemli adımlar atmıştır.

Ünlü filozof *Konfüçyüs* (MÖ 551-478), duyguların dışı vurumunun seslerle mümkün olduğunu savunarak, belirli modların insanlar üzerine etkisini incelemiş, insanların tedavi edilmesinde müziğin önemli bir yeri olduğunu vurgulamıştır. Büyük filozof “Bütün sesler dimağdan (bilinç, zihin) çıkar. Müzik de onların farklı ve uygunlukları arasında bir geçittir. Müzik içten gelmekle sükuneti sağlar” demiştir. *Platon* (MÖ 428/7-348/7) ise, müziği etiğin bir parçası olarak kabul etmektedir. Platon, karışıklıktan kaçınır ve basitliği savunur. Karışıklığın düzensizlik ve depresyona yol açacağını ifade eder.

“Platon müziğin eğlenceden ibaret olmadığını, ruhani bir boyutunun olduğunu söylemiştir. Platon’a göre müzik, insan ruhunu sakinleştiren, dinginleştiren bir sanattır. Ona göre melodi; söz, makam ve ritim karışımıdır. Sözleri müziğin efendisi olarak tanımlar. Müzik eğitiminin insanı yücelttiğini ve düzeni sağladığını savunur” (Eyüboğlu ve Cimcoz, 1995).

Kant (1724-1804), ilk kez estetik yargı sorununu ortaya atan kişilerdendir. Ona göre, müzik, ton duyularının zaman içindeki oyunudur. Kant, sanatı duyuların güzel oyunu olarak görür. "Hoşa giden şey duyuları doğrudan etkileyendir" demiştir (Soykan, 2002).

Johann Wolfgang Von Goethe'nin (1749-1832) bilinen en ünlü eseri; operaya da konu olan *Faust*'tur. Müziği dini (kutsal) ve din dışı (dünyevi) olmak üzere ikiye ayırır. Dünyevi müzik kutsal olanla karıştırılmamalı ve tamamen güler yüzlü olmalıdır. Goethe'ye göre müzik, insanları her zaman kilise müziği olarak ritüele, halk müziği olarak dansa yönlendirir (Yıldırım ve Koç, 2003).

A. Schopenhauer'a (1788-1860) göre en genel anlamıyla müzik özden söz eder. Schopenhauer müziği sanat kategorisinde en üste koyar ve duygu sanatı olarak ele alır (Yıldırım ve Koç, 2003).

Bu tarihsel süreç incelendiğinde müziğin hem sanat hem de bir bilim dalı olduğu yadsınmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Müziğin diğer disiplinlerle olan bu yakın ilişkisi müziği sadece bir eğlence aracı olarak görenlere de güzel bir yanıt olsa gerek.

Bu açıklamalardan sonra, kendimize, hem bir sanat dalı hem de bir bilim dalı olan müziğin, hayatımızın ne kadar içinde olduğunu sormamız gerekiyor. Tabii ki bir müzisyenin salt bir yeteneğe ihtiyacı vardır, fakat sizce yukarıda bahsetmiş olduğum bilim insanlarının müzikle ilgilenmeleri ve varoluşsal anlamda müziği çözümlenmeleri için üstün yeteneklere ihtiyaçları var mıydı? Hepsinin üstün yetenekli müzisyenler mi demeliyiz? Tabii ki hayır. Onlar sadece fark ettiler. Müzikle ilgilenmek, müziği hayatlarına almak için yeteneğin zorunlu olmadığını fark ettiler. Bu sebeple müziği ya felsefelerine dahil ettiler ya da matematiklerine. İhtiyacı olan tek şey farkındalık. İşte bu farkındalıktan sonra eleştirel bir düşünme içerisine girmemiz gerektiğini düşünüyorum. Bu aşamada "sanat = yaratıcılık = yetenek" kalıbının yerini "sanat = yaratıcılık = bilim" kalıbı alabilir. Uğraştığımız bilim dalı ne olursa olsun yaratıcı düşüncelerle sanata ulaşabilir, en azından sanatın içine bir nebze dahi olsa adım atabiliriz. İster bilim insanı olsun, ister sanat insanı, onları yaşadığımız yüzyılda tanıyan olmamızın tek sebebi adım atmış olmalarıdır. Onların eserleri, besteleri, buluşları hala güncel ve değerlidir.

Bu süreç içerisinde bilim insanlarının müzik ve yaratıcılıkla olan ilişkisini inceledikten sonra, birazda müzisyenlerin yaratıcılıklarından bahsetmek istiyorum. Bir müzisyenin yaratıcılığını ortaya koyabilmesi için büyük bir bilgi birikimine ihtiyacı vardır. Bu birikimi ancak büyük bestecilerin eserlerini inceleyerek, analiz ederek oluşturabilir. Müzisyen zamanla bestecilerin müzik felsefelerini anlamaya başlayıp, kendi felsefesini oluşturmaya doğru adımlar atar. Bu gelişimi daha sonrasında da yaratım süreci takip eder.

Peki, müzisyenlikte yaratıcılık kavramının tam olarak tanımı nedir? Bu oldukça önemli bir soru. İlk aklımıza gelen isimler kuşkusuz ki, J. Haydn, J. S. Bach, W. A. Mozart, L. V. Beethoven, F. Chopin, R. Schumann, F. Schubert, P. I. Tchaikovsky gibi büyük besteciler olacaktır. Tartışmasız bu büyük bestecilerin, tarih boyu ortaya koydukları beste-

leri yaratıcılıklarının ürünüdür ve günümüze kadar ulaşarak ölümsüzleşmişlerdir.

Peki, içinde bulunduğumuz yüzyıla baktığımızda müzikte yeni yaratımlar yapılıyor mu? Gerek akademik müzik eğitimi, gerek de popüler müzik yaşantıları incelendiğinde üretimin hızla devam ettiğini görebiliyoruz. Özellikle içinde bulunduğumuz dönemde ürünlerin farklılaşmaya başladığını fark ediyoruz. Ortaya çıkan ürünlerin, müzik yaşantısının içerisinde olmasa da bir izleyici olan halkı doğrudan müziğin içine dahil etmesi bir müzik evreninin oluşması açısından oldukça sevindirici. Başka bir ifadeyle müzik sadece bir gruba ait olmaktansa bütün herkese hitap etmeye doğru giderek hızlı adımlar atıyor. Birkaç örnek vermek istiyorum bu müzik türlerinden. Örneğin:

Mayumana: 1996 yılında kurulan Amerikalı topluluk; müziğin ritim öğesini kullanarak, görsel bir sunumla beceri ve yetenekleri sergiliyorlar. Diğer bir ifadeyle ritimsel müzik yaratıyorlar. Müziklerindeki en değişik yaratıcılık ritimleri sadece bedenleriyle üretiyor olmaları. Mayumana gösterisinin yaratıcıları Berman, Nuphar ve Ofer; birlikte çalıştıkları artistik danışmanlar Giuliano Peparini, David Ottone ve Ido Kagan ile birlikte yeni sanatsal elementler olarak kabul edilen, senkronizasyon, canlı müzik, ritim ve uyum konularında çalışarak, alışlagelmişin dışında yeni bir gösteri ortaya koyuyorlar. Gösteri sadece müzikal değil görsel bir şölene dönüşüyor ve çok hızlı bir şekilde izleyenleri, müziğin evrenine çekiyor.

Stomp: 1991 yılında kurulan İngiliz perküsyon grubu; bedenlerini ve çevrelerinde buldukları çeşitli nesnelere (süpürge, sopa, teneke vb.) kullanarak tiyatral bir performans yaratıyorlar. Grubun yaratıcılarının başında Steve McNicholas ve Luke Cresswell bulunuyor. Grup çeşitli temalar çerçevesinde, rasyonel olarak zihnin tanıdığı hemen her nesneyle müzik yapıyor.

Alışlagelinen müziğin yerine; yeni enstrümanların, yeni müzik türlerinin, yeni müzik gruplarının ortaya çıktığı çağımızda yaratıcılığın sınırının olmadığını açıkça görülmüyor. Önemli olan yaratıcı olabilmek için bu dönemde eleştirel düşünmenin önemini anlayabilmek. İster sanat, ister bilim, ister müzik bilimi isterse de bilim sanatı olsun; hangi kapıdan girersek girelim varmak istediğimiz nokta yeni bir şeyler ortaya koymak, yaratmak ya da diğer bir deyişle ölümsüzleşmek ise tek ortak nokta yaratıcılıktır. Bütün disiplinleri ortada keşiştiren tek yol yaratıcılıktır. Yazımın en başında da belirttiğim gibi önemli olan bilim ya da sanat dalının nasıl birleştirilebileceği. Doğru soru şudur; varmak istediğimiz nokta, yaratıcılığın ortak paydası nedir?

Eğer varoluşumuzun bir anlamı olacaksa, bu kısacık yaşam süremizi oldukça iyi değerlendirmeliyiz. Düşünce gücü, biraz cesaret ve adım atmayı başarmak... Ölümünden sonra yaşamın, ölümsüzlüğün tek yolu.

Kaynaklar

- Soykan, Ö. N. (2002). Müzik estetiği. *Cogito*, 30, 265.
 Eyüboğlu, S. ve Cimcoz, M. A. (Çev.) (1995). *Platon: Devlet* içinde (88-93). İstanbul: Remzi Kitabevi.
 Yıldırım, V. ve Koç, T. (2003). *Müzik felsefesine giriş*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ VE ELEŞTİREL DÜŞÜNME*

Doğan Kökdemir
dogan@kokdemir.info

Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü | ELYADAL

Hata ve yanlışlıkların insanın doğası gereği yararlı oldukları durumların bulunduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. Özellikle, karşılaşılan belirsizlik durumlarında bilginin yeterli olmaması ve çoğu zaman bu belirsizlikle birlikte karar vermek için zorunlu olan zaman sınırlılığı, kullanılan kestirme yolları, hataları ve yanlışları uyumlu davranışlar haline sokmaktadır. Pek çok araştırmacıya göre bu tür bir mekanizma sadece uyumsal (adaptive) değil, aynı zamanda bilişsel olarak hazır getirdiğimiz bir özelliktir de (Tobena, Marks ve Dar, 1999). Diğer bir uyumsal sistem de, doğaya uyum sağlama becerisi olarak tanımlayabileceğimiz rasyonel düşünme ve zekadır.

Yöntembilim açısından, eleştirel düşünce ya da Karl Popper'ın eleştirel akılcılığı eski bir kavramdır (Baudoin, 1993; Popper, 1935). Sokrates'den bu yana kullanılan eleştirel tartışma geleneği, Popper'a göre, sadece kişisel bir yorum değil aynı zamanda kanıtların ve ölçümlerin sorgulandığı yönetsel bir yeniden kurmadır. Popper, Viyana çevresinin uyguladığı ve bir dönem bilime hakim olan pozitivist akımın doğrulamacı yaklaşımı yerine, tüm dengelim yönteminin öne çıktığı yanlışlamacı bir sistem önermektedir. Bu sistemde hem yürütmeye çalışmanın hem de eleştirinin başat bir rolü vardır. Eleştirinin belki de en önemli özelliği, bilgiyi kişisel kanılara değil, yönteme, tartışmaya ve fikir alış verişine bırakmasıdır.

Geliştirdiği eleştirel akılcılık çözümlemesini bilimsel kuramlar açısından incelediğimizde, Popper, Karl Marx'ın Marksist ve Freud'un psikanalitik yaklaşımları ile Einstein'ın bilime ve doğaya bakış açılarının birbirlerinden çok farklı olduklarını söylemektedir. İlk ikisi doğrulamacı, eleştiriye kapalı, test edilemez, bilimsellikten uzak dogmatik kuramlardır. Einstein'ın önermeleri ise test edilebilir, yanlışlamaya açık ve eleştirel yaklaşımlara izin veren bilimsel bir yapıya sahiptir. Bilim insanını diğerlerinden ayıran bu eleştirel tutumdur (Popper'ın analizlerinin bir özeti için bkz. Corvi, 1997). Farklı alanlarda çalışan doğa bilimcileri ile yapılan bir çalışmada, tüm sonuçların % 52'sini oluşturan ve araştırma denencelerine ters olarak ortaya çıkan sonuçların, araştırmacılar tarafından dikkate alındıkları ve nedenleri hakkında modeller yaratılmaya çalışıldığı bulunmuştur (Dunbar, 2000). Bu davranış örüntüsü, Popper'ın bilim insanı için önerdiği "yanlışlayan bulgularına önem verilmesi" önerisine uygundur.

Yöntembilim açısından bu derece önemli olan eleştirel akılcılığın ya da günlük yaşamdaki yansıması olarak görebileceğimiz eleştirel düşünmenin karar verme ve problem çözme üzerinde olumlu bir etkisinin olması beklenmektedir. Sözü edilen eleştiri ve eleştirel düşünme çevremizde neler olup bittiğini anlamaya yönelik yapıcı bir çözümlemedir. Bu çözümleme sistemi, problemlerin tanımlanmasında ve herhangi bir amaca yönelik çalışmaların başlamasında, karar vermede ve geriye dönük değerlendirmelerde kullanılabilecek bir sistemdir (Chaffee, 1994).

Zeka ölçümleri ile olumlu doğrusal ilişki gösteren eleştirel düşünme (Royalty, 1995), kendi düşüncemizi ve başkalarının fikirlerini daha iyi anlayabilmek ve düşünceleri açıklayabilmek becerimizi geliştirmek için gerçekleştirilen etkin, örgütlü ve işlevsel bir bilişsel süreç olarak tanımlanabilir (Chaffee, 1994; Kökdemir 1999a). Bu sürecin en önemli özelliği, sonunda bir yargıya ya da yoruma varılması gereken durumlarda ya da olgular arasındaki ilişkiler hakkında fikir yürütülmesi gerektiğinde *neden* sorusunu sorulabilmesidir. "Neden?" sorusu bize sadece yanıtını bulmamız için sorulan bir soru değildir; bu soru aynı zamanda karşılaşılan yanıtlardaki nedensellik ilişkilerin sorgulanmasını da sağlar. Örneğin, "Bütün rock müziği dinleyenler satanisttir" önermesinin, sınanabilmesi veya sorgulanabilmesi için "neden?" sorusunun sorulmasına ihtiyaç vardır (Kökdemir, 1999b).

Eleştirel düşünme sürecinin içerdiği beceriler arasında (1) kanıtlanmış gerçekler ve öne sürülen iddialar arasındaki farklılığı yakalayabilme, (2) elde edilen bilgilere ait kaynakların güvenilirliklerini test edebilme, (3) ilişkisiz bilgileri kanıtlardan ayıklayabilme, (4) önyargı ve bilişsel hataların farkında olabilme, (5) tutarsız yargıların farkına varabilme, (6) etkili soru sorabilme, (7) sözel ve yazılı dili etkili kullanabilme ve (8) bireyin kendi düşüncelerinin farkına vardığı üst biliş (metacognition) ve benzerleri vardır. Bu beceriler, eleştirel düşünme eğitiminin de temellerini oluşturmaktadır (Kökdemir, 2000).

Braman (1999) eleştirel düşünme becerisinin sadece akademik ortamlarda değil sorun çözmeye yönelik her platformda önemli olduğunu belirtmektedir. Ona göre, karşı tarafı anlamamanın önemli bir kriter olduğu eleştirel düşünme özellikle politik sorunların barışçı çözümlerinde anahtar bir rol oynamaktadır. Önemli olan diğer insanlara ya da gruplara karşı bir üstünlük sağlamak ya da çatışmalardan yüksek karla çıkmak değildir. Eleştirel düşünmenin vurguladığı, sonucun sadece niceliği ya da niteliği değil belki de daha önemli olarak bu sonuca ulaşılırken kullanılan yöntemlerdir (Lundquist, 1999).

Kişinin kendi yanlışlıkları konusunda bilgili olması ve karşılaştığı durumun ya da karar vermesi gereken sorunun farklı yönlerini görebilme becerisi bu tür bir çatışma çözümü için önemlidir. Hoefler (1994), 1992 yılında yaşanan Körfez krizinin nedeninin eleştirel düşünme yoksunluğu olduğunu iddia etmektedir. Irak ve Kuveyt arasında yaşanan gerilimin, zamanın ABD başkanı George Bush tarafından "Bir Arap problemi" şeklinde sunulması, Saddam Hüseyin tarafından ABD'nin bu olaya karışmayacağı şeklinde *algılanmış* ve Irak ordusu Kuveyt'in sınırlarından içeriye girmiştir. Olayın nedeninin Hoefler'in söylediği kadar basit olup olmadığını test etmek mümkün değildir ancak algı farklılıklarının verilen kararlarda etkili olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. Eleştirel düşünmenin buradaki rolü algının tek boyutlu olmadığı; yorum, yargı ve

*Bu makale yazarın doktora tezinin bir bölümünden alınmıştır.

kararların olayı inceleyen kişiden kişiye değişebileceği ve aynı olaya farklı açılardan bakılmasının da mümkün olduğu bilgisini bireye hatırlatmasıdır. Bu nedenle, eğitimcinin rolü de sadece benimsenen tek taraflı dogmatik bilgiyi bir doktrin biçiminde öğrenciye sunmaktansa alternatifleri göstermek olmalıdır (Paul, 1998).

Daha pragmatik bir açıdan bakıldığında, 21. yüzyılın işletmelerinde ve organizasyonlarında çalıştırılmak için aranan kişilerin, artık sadece söylenenleri yapan değil, aksine eleştirel düşünme ve karar verme becerilerini kullanarak insiyatif alan kişiler olmaları istenmektedir. İşlevsiz bir düşünme sistemi sadece zaman ve enerji kaybına neden olmaz aynı zamanda hem birey hem de bireyin bulunduğu organizasyon açısından engellenmişlik duygusu yaratır. Eleştirel düşünme modeline sahip bireylerin yetiştirilmesi için üniversite eğitimi sırasında alınan dersler hem içerik olarak yeniden düzenlenmeli hem de ilgili oldukları disipline yönelik problem çözme ve eleştirel düşünme uygulamalarından oluşmalıdır. Ancak bu tür bir eğitim sonucunda, soyutlama ve akıl yürütme becerisine sahip, sistemli düşünebilen, ölçüm ve karşılaştırma yapabilen, iletişim ve işbirliği becerisi yüksek bireyler yetiştirilebilir.

Eleştirel Düşünme Eğitimi

Eleştirel düşünme, günümüzde başarılı bir yaşamın sürdürülebilmesi için, sadece eğitimcilerin değil, kamu yönetiminde bulunan bürokratların ve genel olarak işverenlerin önem verdiği bir düşünme biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Gibson'a (1995) göre, düşünme, nefes almak kadar doğaldır, ancak iyi düşünme kendiliğinden gerçekleşmez, bunun için eğitim gerekir. Eleştirel düşünme eğitiminin amaçları çok geniş olmakla birlikte, Cohen (1993) önermelerin incelenmesinin, kişinin kendisinin ve diğer insanların fikirlerinin olası etkilerini gözden geçirilmesinin ve bireyin kendi düşünme sürecinde düşebileceği hata ve yanlışlıkların farkında olmasının bu tür bir eğitimin temel amacını oluşturduğunu belirtmektedir. Bu özellikleri kazandırmak için Cohen'in (1993) önerisi, derslerde olayları tek bir bakış açısından anlatmak yerine, öğrencilerin farklı bakış açılarından neler olabileceğini görebilecekleri ve üzerinde düşünebilecekleri tartışma egzersizleri (debate topics) yaratmaktır. Bu egzersizler, örneğin psikolojiye giriş derslerinde, sadece kuramların daha iyi anlaşılmasına değil aynı zamanda hem eğitimcinin ve hem de öğrencinin bu eğitimden doyum almasını sağlayan önemli bir faktördür (Kökdemir ve Demirutku, 2000).

Eleştirel düşünme becerileri ile akademik performans arasında olumlu bir ilişkinin olması çok şaşırtıcı değildir. Daha da önemlisi, eleştirel düşünme eğitiminin, süregelen eğitimin bir parçası olduğu durumlarda öğrenciler yalnızca akademik açıdan daha başarılı olmakla kalmamakta, aynı zamanda toplumsal olarak da daha olumlu, daha yardımsever davranmakta ve madde bağımlılığı oranları düşmektedir (Elias ve Kress, 1994). İster pragmatik sonuçları, ister yaşama olumlu katkıları nedeniyle olsun, öğrencilerin ufuklarını genişletmek amacıyla ortodoks eğitim yöntemleri yerine, eleştirel düşünme ağırlıklı ve daha öğrenci merkezli eğitim modellerinin uygulanması savunulmaktadır (Kökdemir, 1999c). Bu eğitim modelinin etkilerini artırmak için internet kullanımı, konferanslar, çalışma grupları, akademik ve popüler dergilerin kullanımı gibi araçlardan faydalanılmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1984 yılında Ulusal Eğitim Enstitüsü, eleştirel düşünme eğitiminin normal eğitimin bir parçası olması gerektiğine işaret etmiştir. Bu gereklilik uyarısı ile farklı dersler ve sistemlerle yapılan çalışmalarda, fazladan bir eleştirel düşünme eğitimi olmasa bile, psikoloji derslerinin kendi başına eleştirel düşünmeyi tetiklediği ve geliştirdiği ortaya çıkmıştır; yakın alan olarak kabul edilebilecek sosyoloji derslerinde ise bu tür bir etkiye rastlanmamıştır (Gadzella ve Masten, 1998).

Eleştirel düşünme eğitiminin bu kadar önemli görünmesine rağmen, öğretim elemanlarının gerekli değişimi yapmadaki zorlukları, sınıftaki öğrenci sayısının bu tür bir eğitime olanak vermemesi, ders kitaplarının eleştirel düşünme eğitimi desteklemekten uzak oluşu, akademik başarının daha çok çoktan seçmeli sınavlarla ölçülmeye çalışılması gibi nedenler böyle bir eğitimin yürütülmesini engellemektedir (Haas ve Keeley, 1998). Eleştirel düşünme eğitiminin üniversitelerde başarıya ulaşabilmesi için ilk koşul tahmin edilebileceği gibi, güçlü bir yönetim desteğidir. Bu tür bir desteğin de yardımıyla ve Browne ve Meuti'ye (1999) göre özellikle genç öğretim elemanlarının katkısıyla, öğretimin temel amaç olduğu bir eğitim sistemi geliştirilebilir ve öğrencilerin eleştirel düşünme yapısı ve becerileri geliştirilebilir.

Levy (1997), eleştirel düşünme eğitiminin ilk aşamasının dil eğitimi olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü tutum ve davranışlarımız yalnızca kullandığımız dili etkilemekle kalmaz, aynı zamanda kullandığımız dil de tutum ve davranışlarımızı etkiler; bu yüzden dil kullanımındaki hatalar önemlidir. Dil kullanımındaki hatalara bir örnek Barnum etkisidir. Barnum etkisi, herkes ya da her durum için geçerli olan bir yargının sanki sadece belirli bir kişi ya da durum için özelmış gibi kullanılmasıdır. "O akrep burcundan, aldatılmaya tahammülü yoktur" cümlesi tipik bir Barnum etkisi içermektedir. "Aldatılmaya tahammülünün olmaması" sadece bir burçtan olan kişilerin özelliği değil, doğal olarak insanların çoğunluğunun ortak özelliğidir. Astrologların sıklıkla kullandığı bu dil yapısı, burçları okuyan kişilere "doğru yazıyor" bilgisini ya da izlenimini vermektedir. Astroloji, numeroloji, UFOloji ve diğer sahate bilimlerin uyguladığı ve bireylere sunduğu düşünme sistemleri daha otomatik, hızlı ve tatmin edici olduğu için yavaş, zaman alıcı ve karmaşık bilimsel düşünme sistemlerine kıyasla daha çabuk kabul görmektedirler.

Eleştirel düşünme yapısı ile olasılık tabanlı karar verme problemleri incelendiğinde, eleştirel düşünme puanları düşük ve yüksek grupların farklı karar verme davranışları gösterdikleri ve eleştirel düşünme eğilimi yüksek deneklerin daha rasyonel kararlarda buldukları görülmüştür. Bu nedenle, eleştirel düşünme eğiliminin (1) öğrencilerin akademik performanslarını etkileyip etkilemediği ve (2) öğrencilerin eleştirel düşünme yapılarının eğitimle geliştirip geliştirilemeyeceğini görmek için bir dizi ölçüm yapılmıştır. İzleyen alt bölümlerde bu iki konuda elde edilen bulgular verilecektir.

Eleştirel Düşünme ve Akademik Performans

Eleştirel düşünmenin öğrencilerin akademik performanslarına (dönem sonu notları) etki edip etmediğini görmek için çalışmaya katılan üniversite birinci sınıf öğrencilerinin gördükleri bütün derslerden aldıkları notların ortalamala-

rı ile eleştirel düşünme puanları arasındaki korelasyona bakılmıştır. Bunun için dönemin 2. haftasında öğrencilerin aldıkları eleştirel düşünme puanları ile aynı dönemin sonunda ilan edilen notların 4 üzerinden rakamsal değerlerinin ortalamaları arasında Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Daha önceki çalışmalar (örneğin, Jenkins, 1998) eleştirel düşünmenin akademik performans üzerindeki etkisinin dönem sonunda ortaya çıktığını gösterdiği için ara sınav sonuçları ya da tek başına final sınavları sonuçları dikkate alınmamıştır, bunun yerine öğrencinin dönemin bütünü için performans ortalamasına bakılmıştır.

Tablo 1’de de görüleceği gibi eleştirel düşünme puanları ile öğrencilerin almak zorunda oldukları derslerin tümünden aldıkları notlar (en az 0 - en çok 4) arasında olumlu doğrusal bir ilişki vardır.

Tablo 1. Eleştirel düşünme puanları ile derslerden alınan notlar arasındaki korelasyonlar

Ders	ED puanı ile korelasyon ^{ab}
Matematik	.34 (103)
Ekonomi	.28 (101)
Psikoloji	.40 (49)
Sosyoloji	.24 (54)
Uygarlık ve Bilim Tarihi	.33 (103)
İngilizce	.31 (99)
Türkçe	.29 (90)

^a Bütün korelasyon katsayıları için $p < .05$

^b Parantez içindeki sayılar analize giren kişi sayısıdır.

Psikoloji dersinden alınan not ile ED puanı arasındaki ilişkinin diğerlerine göre biraz daha yüksek olmasının nedeni Psikoloji dersleri içinde yer alan ve Yöntem bölümünde belirtilen eleştirel düşünme egzersizlerinin de sınav ve/veya ödev olarak değerlendirilmesi olabilir. Ek olarak Psikoloji ve Sosyoloji dersleriyle ilgili olarak yapılan hesaplamalarda kişi sayısının diğer derslere kıyasla daha az olması tüm öğrencilerin yarısının psikoloji diğer yarısının ise sosyoloji dersi alıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Genel olarak öğrencilerin eleştirel düşünme puanı yükseldikçe akademik performans da yükseldiği açıkça görülmektedir ve daha önemlisi bu yükselme, ders çeşidinden bağımsızdır.

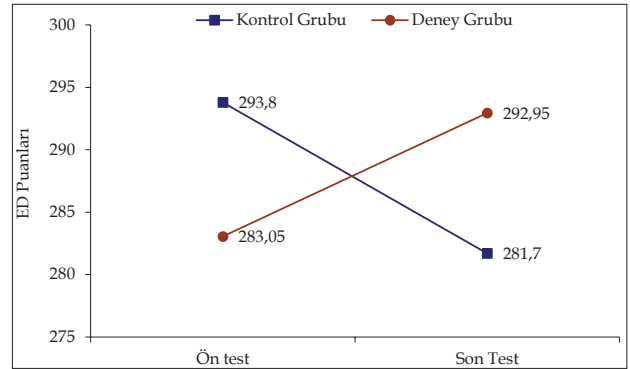
Eleştirel Düşünme Öğretilebilir mi?

Eleştirel düşünmenin, (a) karar verme problemlerinin çözümünde yadsınamayacak önemde bir değişken olması ve (b) öğrencilerin akademik performansları ile doğrudan ilişkili olması, bu düşünme biçiminin eğitim yoluyla geliştirilip geliştirilemeyeceği konusunu gündeme getirmektedir. Bunu görmek için öğretim yılının ilk haftasında belirlenen deney (psikoloji dersi alan) ve kontrol (sosyoloji dersi alan) grupları arasındaki farka bakılmıştır.

Öğrencilerden eğitim yılının ikinci haftasında CCTDI (California Critical Thinking Disposition Inventory) ölçeğini doldurmaları istenmiş ve aynı ölçek 13. haftada yeniden verilerek, eleştirel düşünme eğitiminden geçen deneysel grup ile bu eğitimi almayan kontrol grubu arasında bir fark olup olmadığına bakılmıştır. 2 (kontrol grubu - deney

grubu) X 2 (ön test - son test) varyans analizi (son faktörde tekrarlı ölçüm) beklenildiği gibi anlamlı bir ortak etkinin varlığını göstermiştir ($F_{1,84} = 40.42, p < .05$ ve etki büyüklüğü $[eta] = .32$).

Şekil 1’de de görüldüğü gibi deneysel grupta olan ve aktif olarak eleştirel düşünme eğitimi alan öğrencilerin eleştirel düşünme puanları ortalaması dönem başında 283.05 (s.k.= 27.71) iken bu ortalama dönemin sonunda 292.95’e (s.k. = 30.25) yükselmiştir ($n = 59$). Eğitimin olumlu etkisini gösteren bu sonuç beklenen bir sonuçtur. Ancak, kontrol grubuna bakıldığında dönem başında 293.8 (s.k. = 28.22) olan eleştirel düşünme puanları ortalamasının dönem sonunda 281.7’ye (s.k. = 27.53) kadar gerilediği gözlenmektedir ($n = 71$). Dönemin başında kontrol grubunun daha yüksek puan alması, yönetmelik gereği kontrol grubunda bulunması zorunlu olan öğrencilerin Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğrencileri olması olabilir çünkü bu açıdan bir ölçüm yapılmamış olmakla birlikte, bu bölüm öğrencileri diğerlerine (İktisat, İşletme ve Turizm) kıyasla öğretim üyeleri tarafından “yüksek motivasyona sahip” olarak nitelendirilmektedir. Mantıklı bir açıklama gibi görünmesine rağmen bu bölüm farkı, kontrol grubundaki öğrencilerin puanlarının dönem sonuna kadar sabit kalmak yerine neden düştüğünü açıklamaya yetmemektedir.

Şekil 1. Kontrol grubu - deney grubu ve ön test - son test arasındaki etkileşim.

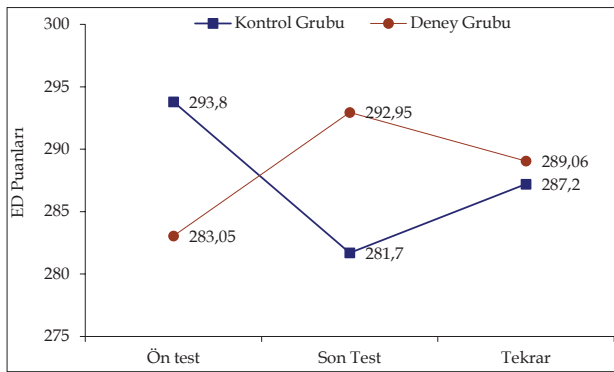
Yukarıdaki soruna ek olarak, kontrol grubunda eğitim veren kişinin aynı zamanda araştırmanın yürütücüsü olması sonuçların güvenilirliği açısından da dikkate alınması gereken bir durumdur. Deneysel gruptaki öğrencilerin puanlarının artmasının nedeni sadece eğitim değil aynı zamanda eğitimi yürüten öğretim elemanının / araştırmacının yönlendirmesi ve/veya motivasyonu olabilir. Bütün bu olası problemleri ortadan kaldırmak için çalışmanın eleştirel düşünme eğitimi ile ilgili olan kısmı araştırmayı takip eden dönemde (1999-2000, Bahar) tekrarlanmıştır.

Eleştirel Düşünme Öğretilebilir mi? Tekrar Çalışması

Birinci dönemin sonunda derslerini bitiren öğrenciler, ikinci dönemde farklı dersler almakla yükümlüdürler. Bu ders farklılaşmasında, daha önce deneysel grubu oluşturan ve psikoloji dersi alan öğrenciler sosyoloji dersi alırken, daha önce sosyoloji dersi alan kontrol grubu da psikoloji dersi almak için kayıt yaptırmıştır. Dolayısıyla dönem sonunda

puanları düşmüş olan kontrol grubu bu sefer deney grubu, puanları artmış olan deney grubu ise kontrol grubu durumuna gelmiştir.

Bir önceki çalışmada olduğu gibi toplam 10 saatlik eleştirel düşünme eğitimi programı psikoloji dersi içinde yürütülmüş fakat bu sefer dersi veren öğretim elemanı değiştirilmiştir. Bu değişiklikler sayesinde (a) eleştirel düşünme eğitiminin sürekliliği ve (b) öğretim elemanına bağlılığı test edilmiştir. Sonuçlar Şekil 2'de gösterilmiştir. Tekrar çalışması ile elde edilen bulgular beklentilere uygun yönde olmakla birlikte, değişiklikler $a = .05$ düzeyinde anlamlı değildir. Deney grubunun 1. dönem sonunda elde ettiği eğitim etkisinin sürdüğü, kontrol grubunun ise eğitim sonucu yükselme eğilimine girdiği görülmektedir fakat tekrarlanan bu ölçümlerde denek sayısının 21'e kadar düşüyor olması sağlıklı bir yoruma izin vermemektedir.

Şekil 2. Kontrol grubu - deney grubu ve ön test - son test arasındaki etkileşim: Tekrar çalışması

Bu çalışmaların gösterdiği sonuç oldukça nettir: Eleştirel düşünme sadece akademik performansı belirleyen bir eğilim değil aynı zamanda etkin yöntemlerle de kazandırılabilen, bilişsel bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynaklar

- Baudoin, J. (1993). *Karl Popper*. İstanbul: İletişim.
- Braman, O. R. (1999). Teaching peace to adults: Using critical thinking to improve conflict resolution. *Adult Learning*, 102(2), 30 - 32.
- Browne, M. N. ve Meuti, M. D. (1999). Teaching how to teach critical thinking. *College Student Journal*, 33(2), 162-170.
- Chaffee, J. (1994). *Thinking critically*. Boston: Houghton Mifflin.

Cohen, M. (1993). Making critical thinking a classroom reality. *Political Science and Politics*, 26(2), 241-244.

Corvi, R. (1997). *An introduction to the thought of Karl Popper*. London: Routledge.

Dunbar, K. (2000). How scientist think in the real world: Implications for science education. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 21(1), 49-58.

Elias, M. J. ve Kress, J. S. (1994). Social decision-making and life skills development: A critical thinking approach to health promotion in the middle school. *Journal of School Health*, 64(2), 62-66.

Gadzella, B. M. ve Masten, W. G. (1998). Critical thinking and learning processes for students in two major fields. *Journal of Instructional Psychology*, 25(4), 256-261.

Gibson, C. (1995). Critical thinking: Implications for instruction. *RQ*, 35(1), 29-35.

Haas, P. F. ve Keeley, S. M. (1998). Coping with faculty resistance to teaching critical thinking. *College Teaching*, 46(2), 63-67.

Hoefler, J. M. (1994). Critical thinking and the use of optical illusions. *Political Science and Politics*, 27(3), 538-545.

Jenkins, E. K. (1998). The significant role of critical thinking in predicting auditing students' performance. *Journal of Education for Business*, 73(5), 274-279.

Kökdemir, D. (1999a). Ekonomistler neden yanılıyor? *Macro, Aralık*, 52-53.

Kökdemir, D. (1999b). "Satanistler" ve kurbanları üzerine: Sebep-sonuç ilişkilerini ararken kaybolmak. *Cumhuriyet Bilim Teknik*, 655, 19.

Kökdemir, D. (1999c). Üniversitede bir eleştirel düşünme yöntemi. *Cumhuriyet Bilim Teknik*, 632, 4-5.

Kökdemir, D. (2000). Deniz yıldızlarını kurtarmaya çalışanların öyküsü: Eleştirel ve yaratıcı düşünme. XI. *Ulusal Psikoloji Kongresi*, 19-22 Eylül, Ege Üniversitesi, İzmir.

Kökdemir, D. ve Demirutku, K. (2000). Psikoloji derslerinde tümdengelim yönteminin uygulanması, internet uygulamaları ve notlandırma sistemi. XI. *Ulusal Psikoloji Kongresi*, 19-22 Eylül, Ege Üniversitesi, İzmir.

Levy, D. A. (1997). *Tools of critical thinking: Metathoughts for psychology*. Boston: Allyn and Bacon.

Lundquist, R. (1999). Critical thinking and the art of making good mistakes. *Teaching in Higher Education*, 4(4), 523-530.

Paul, R. (1998). Critical thinking: Why it must be at the heart of ethics instruction. *Journal of Developmental Education*, 22(1), 32.

Popper, K. R. (1935/1986). *Bilimsel araştırmanın mantığı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tobena, A., Marks, I. ve Dar, R. (1999). Advantages of bias and prejudice: An explanation of their neurocognitive templates. *Neuroscience and Biobehavioral Review*, 23, 1047-1058.

ON
THE ORIGIN OF SPECIES
BY MEANS OF NATURAL SELECTION,
OR THE
PRESERVATION OF FAVOURED RACES IN THE STRUGGLE
FOR LIFE.

By CHARLES DARWIN, M.A.,
FELLOW OF THE ROYAL, GEOLOGICAL, LINNEAN, ETC., SOCIETIES;
AUTHOR OF 'JOURNAL OF RESEARCHES DURING H. M. S. BEAGLE'S VOYAGE
ROUND THE WORLD.'

LONDON:
JOHN MURRAY, ALBEMARLE STREET.
1859.

The right of Translation is reserved.

On the Origin of Species - Türlerin Kökeni Üzerine (Charles Darwin, 1859)

Başkent Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi | Psikoloji Bölümü
Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı
Bağlıca Kampusu, Eskişehir Yolu 20. km
06810, Ankara

Tel: 0312 246 66 66 / 1644 - 1645 - 1646

Faks: 0312 246 66 30

e-posta: info@elyadal.org